

HERRI AUZITEGIA, BIZIMODU JASANGARRIAK IZATEKO ESKUBIDEAREN ALDE

Energia eta energia-burujabetza izateko eskubidea, bizi-maila duinerako eskubidearen markoan

Egilea: Mònica Guiteras

1. Testuingurua

Txosten honek oinarrizko eskubideen urraketen bi kasu azaltzen ditu, biak ala biak energia-ereduarekin lotura estua dutenak:

- Lehenbiziko kasua Nafarroan kokatzen da, eta Iparraldeko herrietako eskubide-urraketekin lotuta dago.
- Bigarren kasua Mendebaldeko Saharan kokatzen da, eta Hegoaldeko herrietako eskubide-urraketekin lotuta dago.

Txostenean aurrera egin ahala kasu horien arteko harremana azalduko dugu, bi testuinguruen analisi bana egin ondoren.

1.1. Nafarroako kasua

Auzitegi honetan aztertutako Iparraldeko kasua 3 kideko familia batena da (Rosa, Santiago eta haien 2 urteko alaba). **Zailtasunak dituzte oinarrizko horniketa ordaintzeko, eta hortaz, gaur egun ez dute horniketa hori bermatuta.** Izan ere, Espainiako Estatuan, horniketa moztea ekiditeko atzeratutako fakturak ordaindu behar dira. Azken bi urteotan ez diete horniketa moztu. Hain zuzen ere, denbora tarte horretan txirotasun energetikoaren auzia gehiago agertu da hedabideetan. Hala ere, familiaren lehengo etxean 4 alditan baino gehiagotan moztu zieten horniketa. Argindar- eta gas-horniketa Iberdrolaren bidez kontratatzen dute (merkatu libreko tarifa baten bidez¹). Soilik argindarrean batez beste 70 eta 80 euro artean gastatzen dituzte hilero (kopuru nahiko altua da, kontuan hartuta ez duela barne hartzen bitrozeramika kontsumoa, ezta ur-berogailu elektrikoa ere, sukaldea eta ur-berogailua gas bidezkoak dituztelako). Ura tokiko enpresa mankomunatu baten bidez kontratatzen dute; ez dute inoiz ordaintzeko arazorik izan eta ez dute mozketarik pairatu. Ur-horniketarik dagokionez, fakturaren %90 ordaintzeko diru-laguntza jasotzen dute, eta ez da onartzen zaurgarritasun egoeran dauden familiei ur-mozketarik gauzatzea.

Iruñean bizi dira alokairuko etxebizitza batean, eta %50 ordaintzeko diru-laguntza ematen die Nafarroako Gobernuak. Familia jakin baten kasua da hau, baina problematika kolektibo batean kokatzen da, azken urteotan Espainiako Estatuan areagotu den ohiko eskubide-urraketen testuinguruan. Haien egoera estatuko familia askoren egoera da; kasu batzuk Hipotekak

¹ Gobernuak finkatzen dituen merkatu erregulatuko tarifetan ez bezala, merkatu libreko tarifetan enpresak finkatzen du prezioa. Merkatu libreko tarifak ordainduz gero ezin dira bonu sozialak eskatu. 1

Kaltetutakoen Plataformara heltzen dira (kasu honetan, Nafarroako plataformara), edo hainbat lurraldetan txirotasun energetikoaren aurka sortu diren plataformetara. Maiz gertatzen da familiek etxebizitza arazoak konpondu dituztela, eta etxegabetzeak, ordainean emateak edo alokairu sozialen negoziazioak jasan ostean, ezin dituzte energia kontsumoaren fakturak ordaindu.

Rosa, Santiago eta haien alaba zaurgarritasun egoeran daude 2010. urtetik. Santiagok lan egiten du noizean behin, Aldi Baterako Laneko Enpresen (ABLE) bidez. Rosak auto-istripua izan zuen duela urtebete eta lanetik bota zuten. Denbora behar izan du osatzeko, eta denbora tarte horretan ez du lan ordaindurik izan. Gaur egun Santiagoren langabezia-sorospenaren 300 euro pasatxo jasotzen dituzte, eta duela gutxi gizarteratze-errenta eman diete. Horrela, guztira 960 euro jasotzen dituzte hileroko, 3 kideko familia izateagatik. Zailtasunak dituzte argindarraren fakturak ordaintzeko. Azkenik, bide bakarra, Rosaren hitzetan “ahal bezala epetan ordaintzea” izan da.

Energia kontsumoaren fakturekin izandako lehenbiziko zailtasunak, etxe berrian daudenetik, 2017ko martxoa eta apirila artean izan zituzten; horrek, hain zuzen, baieztatzen du txirotasun energetikoak urte osoan duela eragina, eta ez soilik neguan. Fakturak ez ordaintzeagatik lehenengo abisuak jaso zituztenean gizarte-zerbitzuetara jo zuten. Bertan esan zieten argimozketaren abisuari itxaron behar ziotela, horrek dakarren etengabeko presioarekin, eta kontuan hartuta itxaronaldi horretan familia askok modua topatzen dutela dirua lortzeko, bestelako oinarrizko beharrezko kontura. Hainbat kudeaketa eta izapide burokratiko gauzatu behar izan zituzten gizarte langilearekin, eta Rosak hartu zuen horren ardura. Bi faktura ordaindu zizkieten Iruñeko Udalaren larrialdietarako funtsaren bidez, nahiz eta funts hori ez egon txirotasun energetikora bideratuta, eta ondorioz familiak ezin du funts horretara jo bestelako larrialdiren bat izatekotan. Darabilten informazioaren arabera, ez zituzten erabili Nafarroako Gobernuak txirotasun energetikora bideratzeko dituen funtsak. Edonola ere, esan zieten mugak zeudela eta ezin zizkietela faktura gehiago ordaindu.

Nabarmena denez, familiaren diru-sarrerak ez direnez hazi fakturak ordaintzeko arazoak dituzte oraindik, eta kitatu ezin izan dituzten faktura gehiago jaso dituzte. Azkenik, ez diete argindarra moztuko familiak erabaki duelako epetan ordainduko dituela ordaindu gabeko fakturak. Praktikan, iraganean argindar-mozketa bat bizi izanaren ondorioz, familia askok ez dute berriz ere gauza bera bizi nahi, nahiz eta faktura ordaintzeak bestelako oinarrizko gastuak murriztea dakarren. Hala ere, ezin da bermatu faktura gehiago pilatzean egoera errepikatuko ez denik, eta horrela betikotu egiten da arazoa.

1.1.a. Txirotsen eta prekarizatzen duten oligopolioak

Espainiako Estatuko energia-eredua hainbat mekanismo eta egiturazko ezaugarri zuzentzen dute. Ezaugarri onduzioz, berdintasunik eta legezotasunik eza, eta giza eskubideen urraketak sor daitezke: zor ekologiko neurrigabeak, herritarrek haien gain hartu ezin dituzten zor ekonomikoak, eta hainbat herritar baztertzeari bizitzeko oinarrizko baliabideak eskuratzetik.

Espainiako Estatuan energia-sektorea, eta bereziki argindar-sektorea, bost enpresako oligopolio baten kontrolpean dago. Enpresa horiek UNESAko² kide dira. 1998an sektorea liberalizatzeko bidean argindarraren prezioan aldaketak egon zirenetik, UNESA, energia kontsumoaren

fakturen bidez, herritarrak pobretzeko logika batean sartu da. Herritarrek argindar konpainiekin duten zorra sortzeari “tarifa defizit” deritzo. Antza, irabazien eta kostuen arteko desoreka baten ondorio da hori, baina egiatan mekanismo horri esker Espainiako Estatuko konpainiek etekinik altuenak eskuratu dituzte Europako konpainiekin alderatuta. **Hala ere, oligopolioak ez du konturik eman behar ustez kitatu ezin dituen kostuen inguruan.** Halaber, eredu horri esker dirutza jasotzen dute enpresa horiek argindar-fakturen bidez modu finkoan (bidesari deritzona), eta horrela, gaur egun oraindik ere, energia-eredu zaharkituak dirutan saritzen dira (energia nuklearra eta ikatz industria, esaterako).

Estatu mailako energia-sektorea bost enpresa horiek kontrolatzen dute. Nahiz eta legez bereizi beharko lituzketen energiaren sortze-, banatze- eta merkaturatze-jarduerak, praktikan ez dituzte bereizten. Horren adibide, 2016an banaketari zegozkion irabazien %32 jaso zuen Iberdrolak; Endesak jasotako %39ekin batera, guztizkoaren (3.679 milioi euro) %71 jaso zuten bien artean³. Ondorioz, aipatutako enpresek abantailak dituzte —prezioak finkatzeko orduan, besteak beste— bezero dituzten herritarren, ETE-en (enpresa txiki eta ertainak) eta kooperatiben eskubideen kontura. Ezaguna da, baita ere, ate birakarien dinamika, oligopolioko enpresen eta kargu politiko jakinen artekoa: zenbait politikarik kargua utzi eta enpresa horien zuzendaritza-batzordeetara pasatzen dira. Aldi berean, energia- eta eraikuntza-sektoreko enpresa hauek eta beste batzuek, milioi askoko kontzesioak jasotzen dituzte mundu osoko energia-azpiegiturak kudeatzeko. Nahiz eta azpiegitura horiek ez diren planifikatzen eta ez diren kudeatzen oinarrizko beharrianak bete ditzaten, izugarri zorpetzen dituzte herritarrak (eta haiek ordaintzen dituzte azken fakturak). Megaproiektuak, edo zenbaitetan enpresa berdinek sustatutako proiektu txiki eta ertainak, eragin larriak dituztenak maila sozioanbientalean, ekonomikoan, geopolitikoan, kulturean, etab. Maila globalean, fosilen mendeko energia-ereduan murgilduta gaude, zentralizatua, oligopolioan oinarritua, zaharkitua, patriarkala, ekozida⁴ eta sozioanbientalki bidegabea den eredu, hain zuzen (Xse 2015). Espainiako Estatuan eredu horren isla da oinarrizko zerbitzuen kudeaketaren bidez aberasten ari den enpresa multzoa, estatuko etxebizitzaren %11ri energia kontsumoa ukatzen dion berdina, alegia.

Ingurumen Zientzien Elkarteak (Agencia de Ciencias Ambientales, ACA) 2016an egindako ikerketa baten arabera, neguan 5,1 milioi pertsonak ezin dute beren etxebizitzan tenperatura egokia mantendu; Espainiako Estatuan, txirotasun energetikoko baldintzak pairatzen dituzte etxebizitzaren %21ek. Horrez gain, 2,6 milioi pertsonak familiako diru-sarren %15 bideratzen du energia-fakturak ordaintzera.

Lan-egoerari erreparatuz gero, halako baldintzak pairatzeko aukera gehiago dituzte pertsona langabeek, baina baita langile autonomoek eta kotizaziopeko pentsioa jasotzen dutenek ere. Bestelako familia mota batzuek baino arrisku gehiago dute, halaber, adinekoak dituzten familiek, ama bakarreko familiek⁵ eta 3 adingabe edo gehiagoren ardura dutenek. Kaltetuek diru-sarrera txikiak izan ohi dituzte, hain zuzen ere gutxiago gastatu arren. Alegia, **“txiroek**

Espainiako elektrizitate enpresen elkarrea da UNESA, oligopolioko 5 enpresak biltzen dituena: Endesa, Iberdrola, Gas Natural Fenosa, EDP eta Viesgo

3

IET/980/2016 Agindua

4

“Ekozidio” adjektiboa “ekozida” hitzaren eratorria da: ingurumenari eta planetako ekosistemei egindako kalteari egiten dio erreferentzia, baliabide naturalekin bizitzea eta errespetuz erabiltzea ezinezko egiten duena.

5

energia xahutzen dutela” dioen estereotipotik urrun, errenta baxuenak dituzten etxebizitzek gutxiago gastatzen dute pertsona bakoitzeko eta etxebizitzaren azalera-unitate bakoitzeko, eta hala ere gehiegizko ahalegina egin behar dute fakturak ordaintzeko. Osasun-arazoak dituzten pertsonak ere zaurgarriagoak dira: pertsona gaixoren bat zuten familien %18k adierazi zuten ezin zutela tenperatura egokia mantendu etxean, eta pertsona gaixorik ez zuten familien kasuan %10era jaisten zen ehunekoa (ACA 2016).

Halako egoerek era askotako eraginak dituzte pertsonen bizitzetan. Txirotasun energetikoaren ondorioz, etxeko gastuei dagozkien erabakien dilema azaltzeaz gain, hain seguruak ez diren argitze- eta berotze-sistemetara jo ohi da, eta horrek eragin handia du osasun bio-psiko-sozialean eta bizi kalitatean. Are gehiago, txirotasun energetikoak heriotzak eragin ditzake, 2006an Reus-eko emakume batekin gertatu bezala⁶. ACAren arabera (2016) 7.000 heriotza goiztiar baino gehiago txirotasun energetikoari lotuta egon litezke.

Nafarroan Iberdrolak etxeen %80,9 hornitzen ditu argindarrez, eta %17,4 gasez. Gas Natural Fenosa da Nafarroan gasa hornitzen duen enpresa nagusia; etxeen %70 hornitzen ditu. Txirotasun energetikoak 96.000 pertsona kaltetzen ditu Nafarroan, eta horietako 29.000 Iruñean bizi dira (Martinez eta Martinez 2017).

1.1.b. Nafarroako Plan Energetikoa: estrategiarik ez txirotasun energetikoaren aurka

Energia-eredu globalak Nafarroan duen eraginari dagokionez, energia berriztaezinen kontsumoa %80koa da, kanpotik ekarritako erregai fosilena gehienbat: petrolioia (%41) eta gasa (%29).

2016an aurkeztutako Nafarroako Energia Planak (PEN, gaztelaniazko siglengatik), 2030. urteari begira 4 helburu nagusi ditu:

- i) Klima-aldaketaren aurka ekitea, CO₂-aren igorpena murriztuta
- ii) Mix energetiko baterantz abiatzea, erregai fosilen bidezko energia nabarmen murriztuko duena
- iii) Energia-hornikuntza bermatzea, eta txirotasun energetikoa murriztea
- iv) Energia berriztagarrien berrikuntzen arloan lider izatea

Helburu handi horietako bat txirotasun energetikoari aurre egitea eta murriztea den arren, planak ez du horretarako neurri jakinik jasotzen. Planaren asmoa da herritarren etorkizun energetikoan eragitea, “hornikuntza-segurtasuna” deritzona txertatuz, eta energiaren alderdi sozialei balioa emanda. Hala ere, **autohornikuntzarako eta energia berriztagarriak sortzeko ratioak hobetzeko plangintzak jasotzen ditu planak, baina horietako batek ere ez du**

---

⁶ “Ama bakarreko” terminoa erabili dugu berariaz, ikusarazteko erabili ohi den “guraso bakarreko” terminoaren atzean gehienbat amaz (bakarrak, bananduak edo dibortzatuak) osatutako familiak daudela. Gaztelaniazko jatorrizkoan “monomarentales” terminoa lehenetsi da “monoparentales” terminoaren aldean (Itzultzailearen Oharra).

txirotasun energetikoa murrizten ez bada neurri eta politika jakinik txertatzen. Izan ere, planean txirotasun energetikoaren kontua ez da garatzen eta ez zaio atalik eskaintzen; horrek agerian uzten du zehaztasun eta estrategia falta dagoela paperean datozen asmo onak gauzatzeko.

Energia berriztagarrien aldeko ahalegina kontuan hartzeko bada ere, Sustrai⁷ edo Energia Gara Nafarroa elkarteek, besteak beste, planari buruzko irakurketa kritikoa plazaratu dute. Sustraiak dio, batetik, parke eoliko gehiago eraikitzeak ez duela berez bermatuko energia arduraz ekoiztuko eta kontsumituko denik. Bestetik, nabarmentzen du planak “gehiegizko ahalmena” izan dezakeela, eta zalantzan jartzen du parke berriak egiteko beharra baldin eta lehenago ez bada arretaz aztertzen egungo eskaria beteta dagoen, edo komeni den eskari hori areagotzea. Bestalde, Energia Gara Nafarroak ohartarazi du PEN planak berriztagarrien alde egiten duela, baina ez duela argitzen nola garatuko duen teknologia berriztagarrien aplikazio hori. Horrez gain, parke eta ekoizpen-planta handietan oinarritutako sistema zentralizatua garatzen jarraitzeko asmoa dagoen galdegin du. Beraien ustez, PEN planak “*banatutako energia-ekoizpena*” sustatu beharko luke, eta horretarako “banaketa-sareak eta banatutako sistemen arteko konexioak indartu beharko lirarteke, eta bertan behera utzi sustapen berriak eta goitentsioko lineak egiteko proiektuak” (Energia Gara Nafarroa 2016). Azkenik, kritikatu egin dute energiari buruzko proposamen demokratizatzaileerik ez egotea, non herritarren, erakunde publikoen eta irabazi-asmorik gabeko kooperatiben rola gakoa litzatekeen.

Datuen arabera, Nafarroan 96.000 pertsonak (herritarren %15 inguru) pairatzen dute txirotasun energetikoa, eta 44.000 etxebizitza daude egoera horretan. Hori kontuan hartuta, gutxienez kezkatu beharko ginatke gaur egun, oraindik ere, energia-, gizarte- eta ingurumen-politikak banatu egiten direlako. PEN planaren gisako ekimenak sustatzen dituzte, eta ondoren planarekin zerikusirik ez duten hitzarmenak sinatzen dituzte, egoera zaurgarrian dauden familien fakturak erakundeek ordainduko dituztela bermatuta duten merkaturatzaileekin. Hala ere, hitzarmen horiek, praktikan, ez dituzte familia kaltetuak babesten. 2016ko otsaila eta urria bitartean, Iruñean 342 hornikuntza-mozketa egon ziren, eta Nafarroako Foru Erkidegoan 707 (Martinez eta Martinez). Zifra horiek oso baxuak dira kaltetutako pertsona kopuruarekin alderatuta.

Gauzak horrela, auzitegi honetan aztertutako kasua ikusita eta zifren atzean dauden beste kasuei erreparatuta, hitzarmen hauek ematen duten erantzuna oso eskasa da. 2016ko urtarrilean Nafarroako Gobernuak hitzarmena sinatu zuen Iberdrolarekin, otsailean Gas Natural Fenosarekin eta maiatzean CHC Energía-rekin. Hiru enpresek argindarrez eta gasez hornitzen dituzte Nafarroako etxeen %90. Praktikan, hitzarmen horiek enpresentzako bermeak dituzte, txirotasun energetikoa pairatzen duten familientzat baino gehiago. Izan ere, hitzarmenetan adosten da enpresek horniketa ez moztea baldin eta atzeratutako fakturak funts publikoen bidez ordaintzen badira.

Sinatutako hitzarmenak ez dira ondo funtzionatzen ari, hainbat arrazoi direla eta. Batetik, beharrezko informazio falta nabarmena dago, bai enpresa hornitzaileen aldetik bezeroekiko, zein Gobernuaren aldetik oinarritzko gizarte-zerbitzuekiko. Protokoloen inguruko ezjakintasuna orokorra da. Bestalde, neurri hauen inguruko publizitatea eginagatik, ez da bermatzen hobeto funtzionatuko duenik edo beharrak asetuko dituenik, hitzarmen hauek muga nabarmenak dituztelako. Funts publiko horiek oligopolioaren etekina handitzeko

erabiltzen dira, eta gainera enpresa horiek zigorrik gabe ateratzen dira, nahiz eta beren betebeharrak saihestu eta giza eskubideak urratzen dituzten. Noiz edo noiz enpresa horiei isuna jartzea lortu izan da; esaterako, Iberdrolak prezioak manipulatu zituenean⁸, edo Endesak Bartzelonako Udalarari zor zizkion zergen kasuan⁹. Hala ere, gehienetan erakundeek eta erregulatuzaileek ez dute adore eta botere nahikorik hori salatzeko, oligopolioak duen merkatuaren kontrola dela eta.

1.2. Mendebaldeko Saharako kasua

Auzitegi honetan aztertutako Hegoaldeko kasua honakoa da: Marokok energia berriztagarriko plantak eraikitzea Mendebaldeko Saharan, lurralde horretan burujabetzarik ez duen arren. Txosten honek batez ere energia berriztagarrietako proiektuei helduko dien arren —eolikoei bereziki—, Marokok hamarkadak daramatza proiektu energetikoak garatzen lurralde okupatuetan gasa eta petrolio bilatu eta ustiatzeko¹⁰. San Leon Energy Irlandako enpresak Mendebaldeko Saharan inoiz egin den lehorreko lehen zulaketa egin zuen, 2015ean. Enpresa honek lurralde okupatuan petrolio esplorazioak egiteko eskubidea dauka 2006. urtetik.

Eguzki eta haize bidezko energia-ekoizpen guztiaren %7 Mendebaldeko Saharan ekoizten da, eztabaida sortuz. 2020. urterako zifra horrek gora egin lezake %26,4ra arte (WSRW 2016a) Tartean dauden enpresa nagusiak: NAREVA Holding (Maroko), Taqa (Arabiar Emirerri Batuak), Enel Green Power (Italia) eta Siemens (Alemania).

Gauzak horrela, proiektuak hedatzeko planak direla eta, orain arteko eraginak mantentzeaz gain areagotzea espero da. 2010ean gobernuak energia eolikoaren ekoizpen nazionala bikoiztea erabaki zuen, 2020rako beste 1.000 MW ekoiztuta. Ahalmen erantsi horren %40 gune okupatuan ekoiztuko da (Bojador-en 100 MW-ko planta bat, eta Tiskrad-en, Aaiun-etik gertu, 300 MW-ko beste bat).

Proiektuak “Build Own Operate Transfer” (BOOT) eskemaren bidez egituratzen dira, Lankidetzaren Publiko-Pribatu (LPP) moduko bat; bertan eremu pribatua azpiegituraren jabe da jardun bitartean, eta eremu publikoak bermatzen du. Elkartze horretan, batetik, enpresa transnazional jakin bat dago, eta bestetik, ONEE¹¹, Société d’Investissements Énergétiques (SIE) delakoa eta Hassan II Erregearen Funtsa; estatuaren esku daude hirurak. ONEEk enpresari bermatzen dio sortutako argindar guztiaren erosketa 20 urteko kontratu baten bidez; energia hori, neurri

8

<http://www.europapress.es/economia/energia-00341/noticia-cnmc-multa-25-millones-iberdrola-manipulacion-precio-mercado-electrico-20151130174646.html>

9

https://www.economiadigital.es/politica-y-sociedad/colau-multa-a-endesa-por-impagos_412230_102.html

10

San Leon Energy Irlandako enpresak Mendebaldeko Saharan inoiz egin den lehorreko lehen zulaketa egin zuen, 2015ean. Enpresa honek lurralde okupatuan petrolio esplorazioak egiteko eskubidea dauka 2006. urtetik. Enpresa horrek lurralde okupatuan petrolio esplorazioak egiteko eskubidea dauka 2006. urtetik.

11

handi batean, fosfato industriari salduko zaio gero. “Win-win” hutsa, bai enpresa transnazionalentzat (ETN) baita Marokoko erreinuarentzat ere (WSRW 2016a).

Marokok 40 urte baino gehiago daramatza fosfatoa ustiatzen: mineral berriztaezina da, balio handikoa eta estrategikoa, eta Mendebaldeko Saharako lurralde okupatueta erazten da hein handi batean atzerriko ongari-ekoizleei saltzeko (WSRW 2015). Siemens Mendebaldeko Saharan dituen 22 errotek sortzen duten energiaren %95 fosfatoen erazketa industriari bideratzen da. **Orain energia “berdea” erazketa-industriaren zerbitzura ere egongo da, eta espoliazioa hedatzen joango da horrela.** Badago datu adierazgarri bat: Marokok fosfato bidalketa batekin sortzen duen aberastasun kopurua errefuxiatu sahararrek urtebetean jasotzen duten laguntza humanitarioaren heren baten parekoa da (WSRW 2016a).

Egoera honek argi erakusten du Mendebaldeko Sahararen okupazioa estrategikoa dela Marokok energia berriztagarrien inguruan dituen planak garatzeko (baita erazketa planak garatzeko ere). Era berean, horrelako proiektuek Maroko laguntzen dute lurralde okupatueta presentzia izaten, energia berriztagarrien aldeko jarrera aitzakia gisa hartuta.

1.2.a. Geopolitika eta baliabide-ustiapena lurralde okupatueta

Mendebaldeko Saharan gertatzen diren eskubide-uraketen testuinguruan sakondu beharra dago; bereziki, Marokok eta Europar Batasunak (EB) energia eta geopolitikaren inguruan duten agenda politikoarekin lotutako alderdiei erreparatu behar diegu. Alderdi edo elementu horiek lagungarriak izango dira uraketen aurrean zigorgabetasuna eta isiltasuna gailendu daitezela.

Afrika iparraldeko beste herrialde batzuk (Aljeria, Libia edo Egipto) ez bezala, Marokok ez du petrolio edo gasik bere lurraldean, eta energia beharren %90 esportatzen du. Gainera, nagusiki fosilekiko mendekotasun energetikoa du; petrolio produktuak guztizkoaren %67,6 dira.¹² Beharbada horregatik gauzatu zuen 2008an Energia Berriztagarrien Plan Nazionala. Hala ere, Auzitegi honetan aztertutako kasuak agerian uzten du bestelako faktoreek ere sustatzen dituztela halako proiektuak.

Hain zuzen, halako proiektuak sustatzen dituzte EBren kanpo-politikari zein energia-politikari lotutako helburuek —azken horretan Espainiako Estatuak sartzen da eragile gako gisa, kokapen estrategikoa dela eta—. Helburuok honako alderdiak hartzen dituzte kontuan:

- Energia **berriztagarriena merkatu-hobi berria da, energia- eta eraikuntza- enpresa handiak haren aldeko apustua egiten ari dira.** Izan ere, aurreikusten dute energia-sektorea eraldatzea beharrezkoa dela —eta baita ekonomikoki aberasgarria—, erregai fosilekiko mendekotasuna murrizteko. 2020. urterako helburua: berriztagarrien bidez lortutako energia 27%¹³ izan dadila (nahiz eta tokiko iturrien bidez hornitu litekeen, baliteke kanpoko iturriak behar izatea). Oraindik ez dago argi Europako etorkizuneko energia berdearen eskaria autohornikuntzaren bidez bete ahal (edo nahi) izango den. Izan ere, babes

¹²

<http://bruegel.org/2016/04/energy-across-the-mediterranean-a-call-for-realism/>

¹³

<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2030-energy-strategy>

politikorik izan ez zuenez, 2013an desegin zen Mediterraneoko Eguzki Plana (Plan Solar Mediterráneo): Mediterraneoaren aldeko Batasunaren proiektua zen, mediterraneo itsasoaren iparraldeko eta hegoaldeko herrialdeen arteko hurbileko elkarlana helburu zuena. Bestalde, Desertec proiektuak ere porrot egin zuen 2014an: Alemaniako industriak babestutako plana zen, 2050. urterako Europak beharko zuen energiaren %15 Afrika iparraldeko eguzki-energiaren bidez lortzea helburu zuena. Eskualdeko eta tokiko zenbait proiektu salbu, **EBren energia-politika eta bereziki Espainiakoarena, gaur egun berlokizazioaren logikatik urrun daude. Halaber, megaproiektu gehienak eta baliabide-ustiaketa eraginak kanpora bidaltzen dira oraindik ere, errentagarria zaien guztietan.** Zentzu horretan, Europako ETNentzat helburu argia da berriztagarrien arloan negozioa egitea: *“Hazteko eta zabaltzeko aukera hau ondo hartu beharko lukete Europako argindar-enpresek, energia berriztagarrien manufakturan eta energia-eraginkortasunean dabilzan konpainiek eta baita Europako petrolio eta gas enpresek ere; azken hauek irrikatan daude beren plangintzak dibertsifikatzeko energia-trantsizio global zabalago baterantz doan testuinguruan”*¹⁴

- Hau astiro baina etenik gabe gertatu bitartean, **Afrika iparraldeko zonaldea (MENA region** izenaz ere ezaguna) **helburu geopolitiko** da gaur egun **EBren gas eskariari erantzuteko dibertsifikazioari dagokionez, 2014ko Krimeako krisiaren ostean batez ere.** Magreb-Europa gasbidea da Maroko zeharkatuz Europara gasa daramanetako bat. **MENA eskualdearekin dauden argindar-interkonexioak ere estrategikoak dira, eta etorkizunean areagotzeko asmoa dago. Marokon eta Mendebaldeko Saharan sortzen den energia berriztagarria EBra esportatu ahalko litzateke interkonexio horien bidez, baina oraingoz argindarra Europatik Marokora doa.**
- Azkenik, energiaren merkatuen **liberalizazioan sakontzea** zeharkako helburua da. Europako Energia Batasunaren ustezko helburua da EB energetikoki hobeto eta segurtasun handiagoarekin hornitzea, interkonexio azpiegituren bidez eta herrialdeen arteko lehia hobetuz. Hala ere, horren atzean ezkututzen da **besteren baliabideak ustiatzea eta horren ondorio sozioambientalak, eta azpiegiturak erabiltzea finantza-aktibo gisa inbertsio pribatuak sustatzeko berme publikoen kontura.**

Marokoko Gobernuak, berriz, ondo ezagutzen du energia-sektorearen ahalmena eta sektorearen aldeko apustua bere lurraldean egiteaz gain, Mendebaldeko Saharako energia-baliabideak ere ustiatzen ari da. Gainera, lurralde okupatuetako proiektuak bereziki estrategikoak dira etengabeko eguzki-erradiazioa eta haizea dagoelako.

- Eguzki-erradiazio bereziki handia: eguneko 4,7kwh/m² iparraldean eta 5,6kwh/m² hegoaldean, urtean 280 eta 340 egun artean (lurralde okupatueta).
- 6000 MW-ko haize-potentziala, kontuan hartuta Marokok Mendebaldeko Saharan kokatutako proiektuak.

Gauza bera egin du Espainiako enbaxadak Rabaten (2012): Marokoko energia berriztagarrien inguruko txosten batean, **energia berriztagarriek duten sortze-ahalmena neurtzeko Mendebaldeko Saharako lurralde okupatueta baliabide naturalak kontuan hartu ditu.** Horrelako proiektuetan Espainiako enpresek parte hartzea erabakigarria da ulertzeko Espainiako Estatuak interesak dituela eta horregatik ematen diola bizkarra Mendebaldeko Saharako kausari, interes ekonomikoak lehenetsiz nazioarteko zuzenbidearen eta giza eskubideen errespetuaren ginetik.

Jada martxan dauden proiektuez gain, Marokok bere lurraldean dauden negozio-aukerak promozionatzen ditu, Mendebaldeko Saharakoak barne, propioak balira bezala. Horrela, abantailak promesten ditu zergeri eta mugei dagokienez, soldata-kostu baxuak, eta esportazio-kostu lehiakorak (CCISME 2013).

Marokoko energia-sektorearen ezaugarri bat da Errege-etxeak kontrolatzen duela. Espainian ate birakarien fenomeno dago, gobernuko karguen eta energia-oligopolioko enpresen administrazio-batzordeen artean. Baina Marokon erabateko solapatzeaz ari gara: Errege-etxea eta energia-enpresak eragile baliokideak dira.

Batetik, Energia eta Meatze Ministerioa eta ONEE agentzia daude (azken honek erabakitzen ditu energia berriztagarrien enkanteak). Errege-etxea da haien jabea eta erregulatuzailea; izan ere, 2015ean gobernuari agindu zioten berriztagarriekin lotutako energia-politika kontuak Errege-etxearen ardurapera pasako zirela. Gauza bera gertatu da bestelako sektoreekin: finantzak, nekazaritza eta telekomunikazioak, esaterako.

Halaber, Errege-etxearena da SNIren %74 (Société Nationale d'Investissement, holding pribatua), eta aldi berean SNIk dauka Nareva enpresaren %100. Nareva, berriz, ONEEko zuzendari ohi Ahmed Nakkouchek gobernatzen du. Nakkouch OCPren (fosfatoen konpainia nazionala) meatze-ustiapen saileko zuzendaria izan zen baita ere. Azkenik, plan hauek finantzatzen dituen konpainiak, aipatutako Société d'Investissements Énergétiques (SIE) delakoak, 1.000 milioi dirhameko kapitala dauka (100 milioi dolar inguru); konpainia horren %71 estatuarena da, eta gainerako %29 Garapen Ekonomiko eta Sozialerako Hassan II.a Funtzaren da. Egoera horrek monopolioa sortzen du inportazio zein esportazioei dagokienez, eta monopolioaz gertuko egoera sortzen du energiaren ekoizpenari eta banaketari dagokienez.

1.2.b. Kapitalismo berdea?

Aspaldi ikasi zuen kapitalismo heteropatriarkalak adierazpide berriak hartzen, horrela, nahierara, eredu ekonomiko hegemonikoa mantentzeko: bere burua berdez mozorrotzea da adierazpide horietako bat. Bere garaian, hainbat gizarte-mugimenduk erabili zuten jada lema hau: "Ekonomia berdea, etorkizun beltza"¹⁵. Horrekin esan nahi zuten arriskutsua zela

ingurumena zaintzearen aldeko praktikak eta printzipioak txertatzea merkatu-logika batean. Horrela, azken urteotan Mendebaldeko Saharako lurralde okupatueta ezarri diren energia berriztagarriak bidegabeak dira gizarte eta ingurumen alderditik.

WSRW (2016b) erakundeak etengabe salatu zuen 22. UNCCC (United Nations Climate Change Conference) Marrakechen ospatzea, zeinaren barnean ospatzen zen COP22 konferentzia. Lehenik eta behin, hamarkadak direlako Marokok sahararren eskubideak urratzen dituela. Eta bigarrenik, Marokok energia berriztagarrien inguruan dituen estrategiak —baita Mendebaldeko Saharan ere— Konferentzia horretan promozionatu direlako eta, areago, lurralde okupatueta garatzeko proiektu berriak onartu direlako. Konferentzia horretan sinatu zen, halaber, "Adierazpen bateratu bat ezartzeko bide-orria, Argindar Jasagarriko Hitzarmen bat adosteko Marokoren eta Europako Energiaren Barne Merkatuaren artean". Adierazpen hori sinatu zuten Alemaniak, Frantziak, Espainiak, Portugalek eta Marokok. Halako ekimenak ez dira aurrera atera, baina hala ere, txosten honetako testuinguru atalean azaldu bezala, adierazgarriena da Maroko eta EBk daukaten alde aurretiko joera Mendebaldeko Saharako aberastasuna ustiatzeko ustezko energia "berde" baten alde, nazioarteko zuzenbidearen aurkako praktikak baliatuta.

Aipagarria da ere kapitalismo berdea, Mendebaldeko Sahararen kasuan erabilia, txirotasun energetikoa arintzeko zenbait ekimenetan ere ageri dela. EBn, energia-eraginkortasunerako programekin lotutako zenbait neurri, halaber, bidegabeak izan daitezke arlo sozialean eta ingurumenarenean; batez ere, baldin eta sarritan merkantilizatzen diren errezeta bihurtzen badira¹⁶, eta soilik aplikatzen badira egoera zaurgarrian dauden familien kasuan, gizarte osoaren ohituretan eragin zuzenik izan gabe. Bestelako errezeta ustez "berdeak" dira, baita ere, mugimendu ekologistak aspalditik gogor kritikatzan dituen bioerregaiak, karbono merkatuak edota proiektu hidroelektriko handiak, besteak beste.

Ezin dugu honakoa ahaztu: energia berriztagarrien ekoizpena, garraioa, banaketa eta merkaturatzea oligopolioko eragileek beraiek kontrola dezakete, jokoaren arauak batere aldatu gabe. Hausnarketa hori funtsezkoa da, aldaketa hutsak baino gehiago errotiko eraldaketak planteatzerako orduan; bai auzitegi honetan aztertutako kasuetan, zein mundu osoan antzeko testuinguru eta logiketan kokatzen diren beste kasuetan.

1.3. Energia-ereduaren ondorioak bizitzan

Egungo energia-ereduak **lehenetsi egiten ditu enpresa handiei mesede egiten dieten erabilpenak, azpiegiturak eta kudeaketa-ereduak, bizitzaren iraunkortasunaren aldeko erabilpenen eta pertsonen beharren kontura**. Eredu horrentzat, ustiatu nahi den lurraldean aurkako komunitateak edo herritar sektore zaurgarriak eratzea isilarazi beharreko kanpo-efektuak dira, horrela, azkenean, baliabideak merkatuarentzako modurik eraginkorrean

---

<https://alianzaeconomieverdefuturonegro.wordpress.com>

Horren adibide ona da Erresuma Batuko "Green Deal" delakoa. Programa horren helburua kostu-eraginkortasuna da, hau da, diseinatuta dago txirotasun energetikoa pairatzen duten familiek faktura atzeratuak pagatu ditzaten, beren etxebizitzetan energia-kontsumoa murrizteko hobekuntzen bidez aurreztutakoari esker. Praktikan, etxebizitzetan egindako aldaketa horiekin ez zen beti aurrezten, eta familiak zorpetu egiten ziren etxeetan egindako obren inbertsioaren ondorioz. (Guiteras 2016)

ustiatzen jarraitzeko. Baina pertsona eta lurralde hauek ez dira kanpo-efektuak; aitzitik, aberastasunaren benetako jabeak dira.

Hegoalde globaleko herritarrak beren baliabideak ustiatzearen bidez esplotatzen dituzte, izan langile esplotazioaren bidez edo zerbitzu pribatizatutako zein emakida bidezko zerbitzuen gehiegizko tarifen ondorioz. Egiaz, herritarren diruaz ordaintzen dira azpiegiturak egiteko inbertsioak edo enpresen etekin handiak, oinarrizko bizibideak —izan soldata edo baliabide naturalak— lapurtuz. Azken batean, herritarrek eurek erabakiko balute baliabide horiek nola, noiz eta zein baldintzatan erabili, haien bizi-kalitatea hobetu ahalko litzateke. Adibide bat ematearren: errefuxiatu sahararrek, duela gutxi arte, eguzki-energia isolatua zeukaten (bateria bidezkoa), eta gaur egun Aljeriako sare elektrikoaren bidez hornitzen dira. Hala ere, oraindik ere hornikuntzak ez ditu berme guztiak eta kanpo-eragile baten mendekoa da. Era berean, Espainiako Estatuan argindar-mozketen mehatxupean dauden pertsonak askotan ez dakite zer egin: fakturak ala hilabeteko oinarrizko erosketa ordaindu, eta batzuetan sendagaiak edo beste oinarrizko beharrak erosteari uzten diote.

Labur, horrelako negozioak eskubideen kontura egiten dira, eta bizi-baldintzak okertzearen kontura. Gainera, giza eskubideen urraketek areagotu egiten dituzte desparekotasun sozialak. Hori posible da **estatuei esker, ondasun komunak merkantilizatzearen eta baliabideak espoliatzearen konplize baitira**. Ez da aitortzen horrek maila sozialean, ekonomikoan, politikoan, kulturean eta ingurumenean duen kostua, bestela gaur egungo etekinak ez lirateke posible izango. Halaber, ez da pertsona kaltetuen aldeko legerik egiten, eta ez dira babesten bizitzaren aldeko oinarrizko input-ak; aitzitik, interes eta aberastasun handiek markatzen dute agenda mundu mailako baliabideen kontrolari dagokionez.

Ondasun komunak (ura edo energia) azpiegituren bidez merkantilizatzea eta finantziarizatzea¹⁷ dira gaur egungo ekoizpen- eta energia-eredu nagusia zuzentzen dituzten praktikak. **Etekin esponontzialak dituen negozio gisa ulertzen da energiaren eta bestelako oinarrizko zerbitzuen kudeaketa, eskubideei batere erreparatu gabe** (Gerebizza y Tricarico 2013). Azken hamarkadan, bereziki krisiaren ostean eta higiezinen burbuilak eztanda egin eta gero, energiarena eta energia-azpiegituren eraikuntzarena merkatu-hobi berriak dira finantza-inbertsoreentzat (Cotarelo 2015, Cotalero y Pérez 2015). Horrela, merkatu-logikak zuzentzen ditu oinarrizko zerbitzu horniketarako (ura, energia) errezeta asko.

EBk onartu egiten du energia-merkatuen ohiko funtzionamenduak pertsonen desparekotasuna eragin dezakeela, familia zaurgarriek ordaindu ezin ditzaketan prezioen ondorioz, besteak beste. Hala ere ez dute uste hori arazo bat denik, edo proposatutako eredia zalantzan jartzen duen disfuntzionaltasun sintoma bat denik. Izan ere, pertsona erabiltzaileen egoeraz harago, argi dago merkatuen eta konpainia hornitzaileen jardunak eta praktikak ere baldintzatzen dutela zaurgarritasuna. Eta hala ere, desparekotasuna sortzen duten merkatuen barne-funtzionamendua zuzentzeko neurriak sustatu ordez, EBk babesa eta herritarren ohitura aldaketak bultzatzen ditu: "*Gauzak horrela, kontsumitzaileek aurre egin diezaiekete gaur egun handituz doan zaurgarritasun arriskuari; arrisku hori hainbat arrazoi ezberdinek (edo pilatutakoek) eragin dezakete: osasun egoera kaskarra, diru-sarrera txikiak,*

17

Finantziarizazio esaten zaio finantza-arloa ekonomiaren edo bizitzaren hainbat esparrutan sartzeari. Finantziarizazioaren adibideak dira finantza-merkatuetan baliabide natural batzuek, lehengaiak edo are elikagaiak dituzten gorabeherak. Halaber, fenomeno horren adibide dira kapital-merkatuetan saltzen diren proiektu energetikoen bonuak; horrela finantza-aktibo bihurtzen dira oinarrizko ondasun eta zerbitzuak (energia eta elikagaiak, esaterako).

egoera ekonomiko prekarioa, etab. Egoera hori larriagotu liteke merkatu-praktika desleialaren ondorioz edo marketing estrategia selektiboaren ondorioz; izan ere, zaugarritasuna neurri berean baldintzatzen dute pertsona bakoitzaren egoerak eta merkatuaren jardunak. (...) Azken aldian arazoa gero eta garrantzitsuago bihurtzen ari da, baina hori ez da argudioa merkatuak irekitzeko eta lehiakortasuna sustatzeko etengabeko liberalizazioaren aurka; aitzitik, egoera horrek azpimarratu egiten du zaugarri bihur daitezkeen kontsumitzaileei zuzendutako neurri egokiek lagundu behar dela merkatu-erreforma." (VCWG, 2013)

Inpunitate-logika oso antzeko batekin jarduten du Marokok Mendebaldeko Saharan, lurralde horiek okupatu eta bertako baliabideak espoliatuz. EBk sobera ezagutzen (eta aitortzen) du Mendebaldeko Saharako egoera, baina ez du proposatzen inolako aldaketarik kanpo-politikan, ezta egoeraren kausei heltzeko neurrikerik ere. Jarrera espresuki bipolarra dauka EBk. **Esku batekin laguntza humanitarioa bidaltzen du Mendebaldeko Saharara, eta beste eskuarekin Marokorekin salerosketan aritzen da. Era berean, esku batek babes-neurriak proposatzen ditu kontsumitzaile zaugarrientzat, eta beste eskuak argindar- eta gas-merkatua sakonki liberalizatzeko neurriak sustatzen ditu.**

Gainera, energia-ereduak bizitzan duen eraginaz gain, ondorio ezberdinak ditu gizonengan eta emakumeengan, zeinak Auzitegi honetan aztertutako kasuen bidez ikusarazten diren. Bizi garen munduan, etxean zein kalean, rol-banaketa lanaren sexu-banaketa araberakoa da. Pobrezia Energetikoaren Aurkako Aliantza¹⁸ parte hartzen duten pertsona kaltetuekin egindako ikerketen arabera, gizonezkoek *male-breadwinner* (soldata etxera dakarrena) delako rola hartzen dute oraindik ere, eta emakumezkoek bere gain hartzen dituzte etxeko eta zaintza lanak (lan horietako asko lotuta daude oinarrizko horniketaren erabilerari):

"Horrek berretsi egiten du genero-rolen ikuspegi patriarkala, eta emakumeen gain uzten du txirotasun energetikoaren ardura. Hartara, emakumeak dira gehienbat kudeaketan, borrokan eta konponbide bilketan aritzen direnak, eta horren ondorio zuzenenak pairatzen dituztenak. [...] Ezaugarri hori generoari egotzi ahal zaio, zeinaren arabera gizonezkoek Gizarte Zerbitzuetara jotzeko joera txikiagoa duten ondoriozko estigmatizazioa dela eta. Horren aldean, emakumea "gai" da beharrezko gestioak egiteko, eta etxeko beharrak bermatze aldera arriskatzeko. Beste behin, ikuspegi patriarkala islatzen da hemen, zeinak emakumeen estigmatizazioari garrantzi gutxiago ematen dion emakumeek, ustez, hori onartzen dutelako, eta horrela ukatu egiten ditu lehenago aztertu ditugun ondorio psikologikoak, bakardadea eta bazterkeria. Argudio hori arriskutsua da; izan ere, ezaugarri femininotzat dituenak (gaitasuna, aguantatzea, zailtasunei aurre egitea), egiatan, genero-desparekotasunaren isla dira, non ardurak eta ondorioak ez diren parekotasunez banatzen." (González 2016)

Jarraian, auzitegi honetako kasuetan ageri diren giza eskubideen urraketek zein ondorio –eta bereizgarri– izan dituzten zehaztuko ditugu, tipologiaren arabera:

Biopsikosozialak

Eskubide-urraketa horien ondorio biopsikosozialetan sakonduz gero, lehenik eta behin ikusiko dugu eragin handia dutela kaltetuen osasun fisikoan zein ingurumenean. Fosilen mendeko

energia-eredu zaharkituak ekozidio zurrumbilo baterantz garamatza duela hamarkada askotik, eta ez du errukirik planetako bizitzarekin. Batetik, baliabide naturalak ezin eskuratzeak —edo, hirietan, oinarrizko zerbitzuak ezin bermatzeak—, **bizi-baldintza material guztiz prekarioak** dakartza. Ezin badira asetu berotzeko (edo freskatzeko), argiztatzeko, elikagaiak prestatzeko, eta abarrerako beharrak, errazagoa da gaixotasunak harrapatzea, osasungarritasunik gabe bizitzea eta desnutrizioa izatea, besteak beste. OMEk ohartarazi du, gainera, Hegoalde globalean ohikoagoa dela emakumeek eta hurrek seguruak ez diren erregaiak erabiltzea etxean, batez beste haiek direlako etxean denbora gehien pasatzen dutenak (OME, 2016).

Nekea, indar falta, ezintasun sentipena, beldurra, depresioa, erruduntasuna, porrota eta, noski, adinez txikikoengan eta adinekoengan duen eragin jakina. Halaber, egoera horiek familia-haustura eta bazterkeria zein bakardade sentimenduak eragin ditzakete. Etxean seme-alabentzako gutxieneko baldintzak ezin eskaintzeak arazo psikologiko garrantzitsuak sortzen dizkie gurasoei. Hala gertatzen da, baita ere, konpainien telefono bidezko mehatxuekin; faktura atzeratuak ordaintzeko eskatzen diete familiei, eta ordaintzen ez badute auzitara eramango dituztela esaten diete. Horrek oinaze handia sortzen du kaltetuengan (Gonzalez 2017).

Halaber, saharar gehienak errefuxiatu guneetan bizi dira; izan ere, handik joango balira beren borroka “bartzertu” dutela esan nahiko luke. Errefuxiatu izateari uztea, hobea izan daitekeen bizileku batera joatea, haientzako bidezkoa den horren aldeko borroka bertan behera uztea da. Kasu honetan baliabide materialak ez izateari eta bazterkeria pairatzeari gehitu behar dizkiogu deserrotzea, abandonu eta ahanztura sentimendua, etab.

Ekonomikoak

Eskubide-urraketak gertatzean (bereziki EESK eskubideak, hau da, Eskubide Ekonomiko, Sozial eta Kulturalak), zenbait elementuk ez diete pertsoneri bizitzeko nahikoa bitarteko uzten, dela beren lurraldea okupatu dutelako, baliabide naturalak eskuratu ezin dituztelako edo ordaindu ezin dituzten fakturak, zilegi ez diren kontzeptuen kobratzea edo benetan eskaintzen ez diren zerbitzuen ordainketa inposatzen dietelako, kitatu ezin den zorpetzea eraginez.

Hegoaldeko herrialdeetako emakumeengan energia-ereduaren bestelako ondorio bat irabaziak izateko ezintasuna da. Megaproiektuak inposatu egiten dituzte, eta horrela ezinezkoa da lurraldeetako komunitateek beren baliabide propioez gozatzea. Hau da, sistematikoki urratzen dira **oinarrizko zerbitzuen eta baliabide naturalen erabilpenari lotutako eskubideak; horrek zaintza-lanen karga handiagoa dakar, prekaritatea, zaugarritasuna eta mendekotasuna artatzeko. Eta etengabe zaintzen denean, ez dago diru-sarrerarik**. Gehienbat emakumeek eratzen dituzte ondorio horiei erantzuteko sostengu-sareak (Vicent 2013).

Hain zuzen ere, genero-ikuspegi horretatik egokia da sostengu-lanak baloratzea, eta hala ere energia-ereduaren eraginez etxeko eta zaintza lanen karga igoera kritikoki aztertu behar da, askotan emakumeek beregain hartzen baitituzte halako lanak. Era berean, saharar gehienak errefuxiatu guneetan bizi dira, eta haiek ere irabaziak sortzeko ezintasuna dute, bizi duten egoeraren ondorioz. Baliabide ekonomiko gutxi dituzte ere, eta horren menpe daude **elikadura, osasun-zerbitzuak, edateko ura, energia edo sendagaiak. Hori guztia laguntza**

humanitarioaren eta garapenerako lankidetzaren menpe egoteak¹⁹ agerian uzten du ez dagoela herri-subiranotasunik; autodeterminazio-eskubidea ukatzea ere horren adibide da.

Politikoak

Maila politikoan, halako testuinguru bat sortzen du egoera honek, non ETNak eta botere politiko ustela bera zuzenbide publikoan sartzen diren, nahieran moldatuz. Horren ondorioz, oposizio-adierazpenik txikiena ere kriminalizazioarekin eta estigmatizazioarekin erantzuten da. **Historikoki, lurraren defentsan parte hartzen eta antolatzen diren komunitate zein herritarren jarduna “antidesarrollista” hitzaz saldu izan zaio iritzi publikoari.**

Horrez gain, Mendebaldeko Saharan pairatu izan dituzte justifikatu gabeko kaleratzeak, soldata jaitsierak eta sahararren negozioei boikotak (azken hauek gizonei zuzenduak batez ere, lanaren sexu-banaketa dela eta). Emakumeek ere pairatu izan dituzte torturak eta errepresio militarra, protesta egiteagatik edo, besterik gabe, ustez subertsiboa den norbaitekin harremana izateagatik.

Hala ere, klima politiko honen baitan, baliabide naturalen eta oinarrizko zerbitzuen aldeko mobilizazioak areagotzen ari dira, eta pertsona kaltetuak baliabide naturalen eta **auzi energetikoaren ber-politizazio prozesua** gauzatzen ari dira. Horrek batasuna eta ahalduz sortzen ditu, kaltetuen eskubide-urraketa zigorgabearen aurrean. Batez ere emakumeek parte hartzen dute, gizonek baino gehiago, Hipotekak Kaltetutakoen Plataforman (PAH) edo txirotasun energetikoaren aurkako mugimenduetan; emakume hauek pairatzen duten ondorioetako bat da oraindik ere egokitzen dieten zama astun hori —etxeen ardura— kanalizatzea, eta beren borroka indar kolektiboa eta autoestimua sortzen dizkiela ikustea, haien eskubideak urratzen ari diren enpresen aurrean. Parte hartzeko eta ahotsa izateko aukera oinarrizkoa da ondorio psikologikoak eta sozialak indargabetzeko, eta horrek ahalbidetzen du erresistentzia kolektiboa sortzea kaltetuen lekukotza zuzenetatik abiatuta.

Antropologikoak/kulturalak

Bizimoduak ere aldarazten dituzte auzitegi honetan aztertutako kasuetako eskubide-urraketek. **Enpresa edo gobernuen jardunak (edo, zenbaitetan, jardun ezak) gizartea egituratzeko modu jakinak eratzten ditu, eta kaltetutako kolektibo eta komunitateak hautemateko iruditeriak sortzen ditu.** Egungo hedabideetan oso presente dago fakturak ordaindu ezin dituzten pertsonen irudia, eta iritzi publikoaren zati handi batek zalantzan jartzen du haien egoera: “Ez da izango ez dutela ordaindu nahi?”. Era berean, sahararrak Espainiako Estatuko historia hurbilaren parte diren arren, herritar gehienek memoriatik at daude, eta are garrantzitsuagoa dena, politikari gehienek memoriatik at. Gizartearen “eboluzioak” bidean ahazten ditu kanpo-efektutzat dituenak. Horrela, bizitzeko (edo bizirik irauteko) moduak sortzen ditu, eta ahaztutako horren gainean (des)ezagutza moduak eraikitzen ditu. Ahanztura, zapalkuntza, bortxaketak, bata bestearekin pilatzen doaz. Zaurgarritasuna eragiten edo larriagotzen duten faktoreak gizartearen hainbat mailatan daude, eta maila horien baitan neurri handiagoan edo txikiagoan eragiten dute. Zaurgarritasun faktoreek elkar gurutzatzen dute, adinaren, generoaren, diru-sarreraren, jatorrizko herrialdearen... arabera. Baina bestelako ezaugarriek ere

baldintzatzen dute egoera; esaterako, herrialde jakin bateko energia- eta ekoizpen-ereduak, bertako erakundeen kultura demokratikoak, etab.

Ardatzen arteko lotura

Elikadura- eta energia-burujabetzak helburu bera daukate: baliabideen ustiapena eta lurren desjabetzea, ustezko “garapenaren” izenean egiten dena, geldiaraztea. Baina egiatan bizimoduak, komunitateak eta ingurumena desartikulatzea dakar. Bi proposamenek, elikadura-zein energia-burujabetzak alegia, gure baliabideen inguruan erabakitze eskubidea proposatzen dute, betiere errespetua izanik gainerako herriekiko eta ama lurarekiko.

Ekonomia berlokalizatzeak laguntzen digu lurraldearekiko errotzea berreskuratzen, lurraldearen beharren eta ahalmenen diagnostikoa egiten, eta hainbat mailatan burujabe izateko gaitasuna neurtzen. Hurbiltasunetik elkartu ahal izateak elkar hurbiltzen gaitu eta inplikatu egiten gaitu. Gainera, energiaren (ber)lokalizazioa ere bada ekonomiaren (ber)lokalizazioaren zati garrantzitsu bat; izan ere, energiaren menpe gaude bizitzeko oinarritzko behar asko asetzeko.

Zaintzari dagokionez, ezingo genuke proposatu norberaren baliabideez gozatzeko eta oinarritzko horniketa eskuratzeko eskubidea defendatzea, baldin eta ez badugu aitortzen megaproiektu energetikoen inposaketak edo txirotasunak (baita txirotasun energetikoak ere) aktibatzen dituzten zaintza-kate globalak. Zaintza balioestea ere bada lurraldearen eta lurralde-gorputzen aldeko mugimenduen aldarrikapenetako bat. Borroka horiek gogorarazten digute premiazkoo dela elkar sostengatzea eta zaugarritasunei arreta jartzea, baina aldi berean kritikatu egiten dute zaintza sistematikoki emakumeen ardura izatea.

1.4. Gizartearen eta hedabideen ikuspuntua

Hedabideek energiaren gaia nazioarteko politika sailean edo ekonomiarenean aipatu ohi dute, betiere mundu mailan energia-merkatua kontrolatzen duten enpresa handien ahotik. Txirotasun energetikoaz hitz egiteko, aldiz, gizarte sailera joan beharko dugu eta albistea familia-drama gisa eskainiko digute. Espainiaren ardura diren gatazka enkistatuei buruz, ordea, orrialde bat bera ere ez. Tristeza da ikustea oinarritzko baliabideekin egiten diren negozioak soilik gertakari agerikoez eta mediatikoez (isolatuak ez izan arren) ikusarazten dituztela, gizarte-mobilizazio jendetsuez laguntzen direnean —Berta Caceresen hilketa²⁰ edo txirotasun energetikoaren ondorioz hildako Reuseko andrea, kasu—. Halaber, tristeak dira ere zerbitzu horien kudeaketa enpresa pribatuen edo erregimen eta agintari demofoboaren esku uztearen ondorioak. Eta hala ere, beste kasu askok isilpean jarraitzen dute oraindik ere.

Gertakarien protagonisten ahotsetik eta ikuspegitik, kazetaritza hegemonikoan energia-ereduak kaltetutako pertsona eta komunitateen problematika soziala profil baxuan mantentzen da, betiko erreportaje sentsazionalista ez bada, behintzat; kasu horretan enfasi handia jarriko da bizi-baldintza negargarriak erakustean. Komunitateen eta enpresa pribatuen arteko botere harremanak zalantzan jartzen dituzten gatazka sozial eta politiko ia guztietan, herritarrekiko mesfidantza gailentzen da: Zergatik ez dute ordaintzen? Zergatik daude aurka? Izan ere, maiz, enpresa horiek iragarkiak jartzen dituzte hedabide horietan. Herritarrek, normalean, ez dituzte ezagutzen enpresen gehiegikeriak, eta ez dute ulertzen zein konplexuak diren energia-eredua

20

eta eredu horren sistemak (argindarrarena, gasarena, etab.) eta eragileak. Era berean, ez dute ulertzen herritarrek kudeatuko dituzten ondasun komunen aldeko borrokaren aurka dagoen errepresio orokortua zein konplexua den. Gaur egun, hedabideek ardura zuzena daukate gatazka sozioanbiental eta geopolitikoek energiarekin duten loturari buruz iritzi publikoak daukan ezjakintasunean.

2. Giza eskubideen urraketak

2.1. Marko legegilea eta legitimoa

Argindar-horniketa ezinbestekoa da duintasunez bizitzeko. Hala ere, Espainiako Estatuan ez dago estatu mailako legerik txirotasun energetikoaren inguruan, edo, bermeetan pentsatuta, energiarako eskubideari buruzkoa. Zentzu horretan, erregulazioari dagokionez, Espainiako Estatuan soilik argindar sektoreari buruzko 24/2013 Legea dago, eta eskasegia den bonu soziala.

2.1.a. Egoera zaugarrian dauden kontsumitzaileei buruzko europar zuzentarauak

2009/72/CE eta 2009/73/CE zuzentzarauak, 2009ko abuztuaren 14koek (3rd Energy Package ere deitutakoak), helburu nagusitzat dituzte energia-merkatua babestea eta, aldi berean, egoera zaugarrian dauden pertsonak babestea ere: "Egoera zaugarrian dauden kontsumitzaileek babesteko edozein mekanismo bat etorri behar da merkatuaren funtzionamendu lehiakorarekin, eta kontuan hartu behar ditu EBko estatu-kideek dituzten gizarte politikarako neurriak. Halaber, lehiakortasunak ez luke ongizate galera ekarri beharko, bereziki zaugarritasun egoeran dauden herritarren kasuan"(VCWG 2013).

Zuzentzarau horien bidez EBko estatu-kide guztiei eskatzen zaie kontsumitzaile zaugarri kontzeptua definitu dezatela, eta ziurtatu dezatela nahikoa berme dagoela haiek babesteko. Lege horiek EBko estatu kideei adierazten diete beharra dagoela estatu bakoitzeko energia-merkatuetan zaugarritasuna areagotzen duten faktoreak identifikatzeko eta zuzentzeko. Hala ere, arau pakete honek estatuek hartu behar dituzten neurriak aipatzen ditu, baina kasu gehienetan enpresa hornitzaileek kudeatzen dituzte zerbitzu horiek, dela kontzesio-erregimenean, dela eredu guztiz liberalizatuetan. Horrela, gobernuek enpresa horiei exijitu behar diete zerbitzuen prestazio egokia bete dezatela, kontuan hartuta txirotasun energetikoaren gisako arazoei eskaini beharreko arreta.

Zuzentzarauen mugetako batek funtzio bikoitzarekin du zerikusia; izan ere, merkatua babestearen ondorioz, maiz, egoera zaugarrian dauden pertsonak ez dira babesten. Bestalde, ez dago argi nola ezarriko diren zuzentzarau horiek aurreikusten dituzten babes-neurriak, ezta zeintzuk diren exijentzia hori betetzeko mekanismoak. 2009/72/CE Zuzentzarauaren 3.2 artikulua da horren adibide bat, Espainiako Estatuak ez baititu betetzen bertan jasotakoak:

"EBko kide diren estatuek, interes ekonomiko orokorraren izenean, argindar-enpresei inposatu ahalko dizkiete **zerbitzu publikoko betebeharrak, hainbat arloren ingurukoak: segurtasuna (horniketaren segurtasuna barne), erregulartasuna, horniketaren kalitatea eta prezioa, ingurumena zaintzea (energia-eraginkortasuna, energia berriztagarria eta klimaren babesa barne)**. Zerbitzu publikoen betebeharrak argi definitu beharko lirakeke, eta gardenak, ez-

diskriminatzaileak eta kontrolagarriak izan beharko lirateke, EBko argindar-entresa guztiei baldintza berdinetan kontsumitzaile nazionalengana iristea bermatzeko".

2.1.b. Argindar-sektorearen legearen eta bonu sozialaren babesik eza Espainiako Estatuan

Argindar-sektorearen 24/2013 legeak arautzen du Espainiako Estatuan sektore honen jardunaren marko legala. Praktikan, lege honek argindar-merkatuaren liberalizazioan sakontzen du, eta energia "interes ekonomiko orokorreko zerbitzua" dela dio. Horrela, argindarra ez da zerbitzu publikotzat hartzen, eta ondorioz, merkatua babestea da lehentasuna.

Egoera zaurgarrian dauden kontsumitzaileak babestea, energiaren arloan, ez da Espainiako legeetan txertatu 2017. urtera arte, eta soilik argindarrari dagokionez burutu da (7/2017 ELD), hain zuzen ere 2009/72/CE eta 2009/73/CE zuzentzarauak 2009. urtetik transposizioa eskatzen zutenean argindarrari eta gasari dagokienez. Kontsumitzaile zaurgarriak babesteko legean egindako aldaketak ez dira nahikoa; areago, beste trikimailu politiko bat dira, eta urrun daude babes eraginkorrerako mekanismo izatetik. **Errege Lege Dekretua (ELD) baino lehen, familiak horniketa-mozketengandik babesteko neurri bakarra "ezinbesteko" horniketetan aplikatzen zen, bizi-euskarri ziren tresna elektrikoek kasuan, alegia.**²¹. Halaber, "babes neurritzat" hartzen zen bonu sozial eskasa (KTBParen²² terminoei atxikitutako fakturaren zatiaren %25eko deskontuan zetzan babes neurriak, eta merkatu arautuko tarifak dituzten pertsonen zuzentzen zen soilik). Bonu soziala soilik balizko onuradunen %40k jasotzen zuten; diru-sarrerekin edo gaurko zaurgarritasun kasuekin zerikusirik ez zuten irizpideen arabera zen.

7/2017 ELDan 3 taldeko sailkapen korapilatsua proposatzen da: Zaurgarritasuna, zaurgarritasun larria eta zaurgarritasun larria gizarte-bazterkeria arriskuarekin. Sailkapen horrek mozketak geldiarazteko mekanismoa (soilik hirugarren taldeari dagozkion kasuetan) ezkututzen du, horrela administrazio publikoek, gizarte-zerbitzuen bidez, pilotutako fakturak ordaindu ditzaten. Lehenengo eta bigarren taldeen kasuan bonu sozial zabalago bat eskaintzen du ELDak. Horrela, aipatutako deskontua %25ekoa izatetik %50koa²³ izatera pasatzen da (berrito ere, soilik fakturaren zati bati aplikatuta); ez da mekanismorik bermatzen laguntza hori jasotzeko tramiteak errazteko, eta ez da oligopolioa jotzen arduradun bakartzat. Gainera, praktikan, errenta-mugak ez dira nahikoa²⁴, eta ez dira heltzen Kataluniako Parlamentuko 24/2015 legeak

21

Etxebizitzaren kasuan, honakoak dira ezinbesteko horniketatzat hartzen dena: "Etxeko edozein horniketa, baldin eta mediku batek formalizatutako dokumentu batek jasotzen badu argindarra ezinbestekoa dela pertsona batek bizirik iraun dezan ezinbesteko mediku tresneria elikatze" (24/2013 legea, abenduaren 26koa, Argindar-Sektoreari dagokiona). Pertsona batek gauz ondo arnasteko beharrezko izan ditzakeen makinei aplikatu ohi zaie. Artikuluaren esaldiagatik antzeman daiteke oso interpretazio murriztailea egiteko borondatea dagoela.

22

Kontsumitzaile txikiarentzako borondatezko prezioa, potentzia eta energia terminoek eraturakoa.

23

Zenbaitetan %40koa.

24

Horniketa-mozketen aurkako babes-neurriak soilik eskaintzen dira zaurgarritasun zorrotza gizarte-bazterkeria arriskuarekin pairatzen duten kontsumitzaileen kasuan (399,38€ baino baxuagoko errenta dutenak; familia ugarien kasuan gehienez 1.065€-koa izan daiteke errenta). Betiere dagokion autonomia erkidegoak edo udalak fakturaren %50 ordaintzeko konpromisoa hartzen badu (bonu sozialaren deskontua baino lehen).

eskaintzen duen babes eskuratzeraz; lege horrek barne hartzen ditu etxebizitza behar larriaren eta txirotasun energetikoaren aurkako premiazko neurriak.²⁵

Gizarte-zerbitzuetako zuzendari eta kudeatzaileek ohartarazi dute ELDak izan ditzakeen ondorioez, kontsumitzaile zaurgarriei zuzendutako babes-neurriak eta bonu sozialaren erreforma aldatzen baititu Espainia mailan²⁶. Kritikatu dute zenbait egoera positiboki diskriminatzen direla (familia ugariak adibidez, diru-sarrerak gorabehera) baina askoz ere gogorragoak diren beste egoera batzuk (ama bakarreko familiak edo bakarrik bizi diren pertsonak) ez direla kontuan hartzen. Halaber, ohartarazi dute errege dekretuko neurrien kostu totalak ez duela ondorio zuzenik estatuko aurrekontuetan, aurrekontu partidak areagotu behar direla adierazten duen kostu jakinik ez dagoelako, **baina maila lokalean asko eragiten duelako aurrekontuetan; izan ere, udalak dira (haien arteko lurralde-desparekotasunak barne) auziaren azken ondorioaren ardura dutenak.**

2.1.c. Mendebaldeko Saharari buruzko epaiak eta kontsulta-irritziak

1975eko Nazioarteko Justizia Auzitegiaren kontsulta-irritzia

1974an Nazio Batuen Batzar Orokorrek eskatu zuen, Marokok eta Mauritaniak hala proposatuta, 1975eko urriaren 16ko Nazioarteko Justizia Auzitegiari Mendebaldeko Saharari buruzko kontsulta-irritzia. Eskaera horren helburua zen NBEko Batzar Orokorri aholku ematea, Batzarrak berretsi zezan Mendebaldeko Saharako lurralde ez autonomoa deskolonizatzeako autodeterminazio-erreferendumerako prozedura, edo, aitzitik, erabaki zezan prozedura hori aldatu behar zela Maroko eta Mauritaniaren eskaerei jaramon eginez, bi herrialdeek argudiatzen baitzuten autodeterminazio-printzipioa aplikatzea beren “lurralde-osotasunaren” aurka zegoela. Nazioarteko Justizia Auzitegiak, kontsulta-irritzi honen bidez, aho batez erabaki zuen **Mendebaldeko Sahara Espainiak kolonizatu zuen unean ez zela *terra nullius* deritzon lurraldea (jaberik gabeko lurraldea) eta ez Marokok ezta Mauritaniak ere ez zutela subiranotasun eskubiderik beregain:**

*“Aurkeztutako elementuek eta informazioak ez zuten frogatzen lurralde-subiranotasunezko harremanik zegoenik Mendebaldeko Saharako lurraldearen eta Marokoko Erresumaren edo Mauritaniaren artean. Hortaz, Auzitegiak ez zuen frogatutzat eman lotura juridiko nahikorik zegoenik 1514 (XV) ebazpena aldatzeko Mendebaldeko Sahararen deskolonizazioari zegokionez, eta zehatzago, **herritarren borondatearen egiazko adierazpen librearen bidezko erabakimen askearen printzipioari zegokionez”***

25

Lege honek, gainera, “zuhurtasun-printzipio” deritzona barne hartzen du. Horrek horniketa moztea debekatzen die konpainiei, baldin eta ez badute lehenago gizarte-zerbitzuetara jotzen faktura ordaindu ez duten familien inguruan jakiteko. Zalantza egotekotan ez da horniketarik mozten, eta enpresak dauka gizarte-zerbitzuekin harremanetan jartzeko ardura eta, halaber, familiari bere eskubide eta bermeen inguruan informatzekoa. Antzeko legeak ere aurkeztu izan dira Valentziako Erkidegoa, Murtzia, Arago edo Balearretan.

26

<http://www.directoressociales.com/prensa/406-bono-social-eléctrico.html>

Horrela, Nazioarteko Justizia Auzitegiak ebatzi zuen oraindik ere aplikatu zitekeela [Nazio Batuen Batzar Orokorraren 1514 \(XV\) ebazpena](#), herrialde eta herri kolonialen inguruko independentziari buruzkoa.

Europar Batasuneko Justizia Auzitegi Nagusiaren epaia

2016ko abenduaren 21ean Europar Batasuneko Justizia Auzitegiko Sala Nagusiak epaia eman zuen baliogabetzeko urtebete lehenago EBko Auzitegi Orokorreko 8. Salak emandako epaia. Epaia horren bidez irmoago bermatzen da Saharako herriaren autodeterminazio-eskubidearekiko errespetua.

Batetik, argi uzten du Mendebaldeko Sahara ez dela Marokoren parte, eta hortaz EBren eta Marokoren arteko hitzarmenek ezin dute Mendebaldeko Sahara barne hartu. Sahararrek ez dute adostasunik adierazi EB-Maroko hitzarmenean sartu daitezela, eta hortaz, Nazioarteko Zuzenbidearen arabera, nazioarteko bi eragilek ezin dute hirugarren bati eragiten dion ezer adostu hirugarren horren adostasunik gabe:

"Itunenganako eragin erlatiboari dagokion Nazioarteko Zuzenbide printzipioari jarraiki, Vienako Konbentzioaaren 34. artikulua dakarren araua adierazpide zehatza duena, itunek ezin dute hirugarrenenganako ondorio ez positibo ez negatiborik izan haien baimenik gabe".

Bestalde, epaia honen ondorioa da ere sahararrek autodeterminazio-eskubidea izan dezatela, eta Fronte Polisarioa izan dadila sahararren ordezkaria.

Espainiako Estatuarentzat ere ondorioak ditu epaia honek. Espainiako Estatuak EBren aurrean eskatu zuen Ozeano Atlantikoaren bere eskumeneko urak mugatzea, Kanaria uharteen inguruan zehazki. Marokok zalantzan jarri zituen Espainiako Estatuak proposatutako mugak, Mendebaldeko Saharako urak, Marokok "berek" balira bezala aurkeztu zituelako. Ondorioz, zilegitasuna galtzen du guztiz Marokoren eskaerak.

Finan, epaia hori bereziki garrantzitsua da agerian uzten duelako Marokoren "lurralde-osotasunak" ez duela barne hartzen Mendebaldeko Sahara. Marokok merkataritza askeko hitzarmena egiteko eskaeraren fede ona egiaztatzeke (Nazioarteko Zuzenbidean beharrezkoa baita), Afrikako Batasunak galdetu diezaioke Marokori argitzeko zein den bere "lurraldea". Adierazten badu bere lurraldea ez dela nazioarteak aitortzen duena, "fede ona" delakoa ezin izango litzateke frogatu. Vigeo Eiris²⁷ (Erresuma Batuko Eiris eta Frantziako Vigeoren arteko fusioa), Siemens (Alemania), Enel (Italia) eta San Leon Energy (Irlanda) enpresak, antza, epaia hori urratzen ari dira.

2.1.d. Nazioarteko Zuzenbidea eta ETNen zigorgabetasun logika

Enpresa transnazionalak (ETN) dagokienez, marko legegile loteslerik ez dagoenez, badaude Dismantle Corporate Power sarea bezalako kanpaina globalak. Halakoek urteak daramatzate Nazio Batuetan eragile izaten hitzarmen lotesle bat onartu dadin ETNen erantzukizuna ematen diena giza eskubideen arloan: *"Enpresa transnazionalak, beren bazkideak eta hauteskunde-kanpainetarako donazioen bidez lagundu dituzten gobernuak, edo legalki zein ilegalki (hainbat*

27

Vigeo Eiris enpresak bonu berde deitutakoei ziurtagiria eman die Marokoko Eguzki Energia Agentziarentzat (MASEN), Mendebaldeko Sahara okupatuko bi lekutan eraikiko diren bi eguzki-energia proiektu marokoarretara bideratutakoak (WSRW 2017).

ustelkeria eta mesede motaren bidez) zuzenean beregain hartu dituzten gobernuak, edo inbertsioak aginduz (baita egingo ez dituztela esanez ere) xantaia egin dieten gobernuak: guzti horiek erantzukizun sozial korporatiboko neurriak sustatzen dituzte, edo Ruggieren printzipioetan oinarritutako ekintza-plan nazionalak bultzatzen, Iparraldeko herrialdeetako baina bereziki Hegoalde globaleko giza eskubideen urraketa sistematikoak kezkatzen dituelako irudia emateko. Eta aldi berean, estatu batzuk, mundu osoko erakundeen, sareen eta gizarte-mugimenduen laguntzarekin, enpresa transnazionalen zigorgabetasuna ezabatzeko hitzarmen bat egiteko lanean ari dira.”²⁸ Megaproiektu energetikoen inguruko planek ere transnazionalen boterea eta zigorgabetasuna behar dute. ETNen kostuak igo egingo lirateke demokrazia sakon batean, beren ekintzak justifikatu beharko balituzte; horrek haien pribilegioak murriztuko lituzke, lurralde-ekonomiak ber-zuzenduko lituzke eta, batez ere, inoiz egin ez den zerbaitek ekarriko luke: enpresa horien irabazi-kuota murriztea.

2014ko ekainean **Giza Eskubideen Kontseiluak 26/9 ebazpena hartu zuen, enpresa transnazionalentzako nazioarteko tresna legal lotesle bat egiteko, giza eskubideen arloan.**

Mendebaldeko Saharan kasu, horrelako hitzarmen baten bidez posible litzateke erantzukizunak eskatzea Marokorekin batera lurraldeak okupatzen, baliabideak espoliatzen eta giza eskubideak urratzen dituzten ETNei.

Beste maila batean ere sustatu izan dira ekimen legal edota legitimoak, esaterako Herrien Auzitegi Iraunkorra edo lurraldeetan proiektuak ezartzeari buruzko kontsulta komunitarioak, komunitatearen iritzia jakite aldera.²⁹

Mendebaldeko Saharan, adibidez, 2016ko azaroaren 30ean ACA Power-ek kontsulta bat egin zuen, Ouerzazate, Aaiun eta Bujadorreko 170 MW-eko eguzki-zentral bati buruz (azken bi horiek Mendebaldeko Saharan), baina Marokoko poliziak ez zien sahararrei kontsultan parte hartzen utzi. Horrez gain, ez dago argi zein den enpresa sustatzaileek antolatzen dituzten kontsulten helburua, kontuan hartuta sahararrek adierazi dutela ez dietela utzi halako kontsultetara sartzen (WSRW 2016c).

2.2. Eskubide-urraketak eta ondorioak

Zein eskubide-urraketa gauzatu dira aztertutako kasuetan? Zein ondorio ari dira pairatzen pertsona zein lurralde kaltetuak? Zein ondorio dute eta nola eragiten dute urraketa horiek pertsonen bizitzan?

Aztertutako kasuak ikusita, nabarmena da enpresa handien zerbitzura dagoela energia, edo nolana ere, elite ekonomiko eta politikoen zerbitzura, alde batetik bestera pasatzen baitira lapurtu dituzten baliabideen kontrola behin ere galdu gabe. Baliabide eta aberastasunen erauzketaz ari gara, eta hortaz, baliabide horiek hobetu ditzaketan bizi-baldintzak kontzienteki oztokatzeaz.

28

<http://www.stopcorporateimpunity.org>

29

Guatemalan nahiko zabalduta dago lurraldeari buruzko kontsulta komunitarioak egiteko ohitura. 2004-2014 tartean, 114 kontsulta burutu ziren: Zementu-fabrika bat, 7 zentral hidroelektriko, 101 meatzaritza proiektu, meatzaritza eta megaproiektu bat, meatzaritza eta kable elektrikoaren 2 proiektu, petrolio proiektu bat eta lurralde proiektu bat.

Txosten honetan aztertutako urraketek, gainera, genero desparekotasunari ere eragiten diote; gizon eta emakumeek ondorio ezberdinak pairatzen dituzte, energia-eredua ere heteropatriarkala den seinale. Era berean, energia-eredu hau eta dagokion logika merkantilista lotuta dago balio “maskulinoekin”. Balio horiek hainbat botere-espaziotara iragazten dira, hain zuzen energia-politikak erabakitzen diren espazioetara, bai estatu mailan baita mundu mailan ere. Liderren jarreraren zein politika horien edukietan balioa ematen zaie “maskulinitasun” horri lotutako rolei: lehiakortasuna, indarra, menderatzea, “objektibotasunez” mozorrotutako pentsamendu bakarra edo konfrontazioa legitimotzat eta beharrezkotzat hartzen dira. Ekuazioaren beste aldean, gutxietsi egiten dira gizarteak berez femeninotzat dituen balioak: zaintza lana, zaugarritasunei arreta jartzea edota bizikidetzatza.

2.2.a. NORBERAREN ABERASTASUNAK ETA BALIABIDEAK ASKATASUNEZ ERABILTZEKO ESKUBIDEA

Eskubide Ekonomikoen, Sozialen eta Kulturalen Nazioarteko Itunaren (ICESCR, ingelesezko siglengatik) lehenengo artikulua arabera, *“beren helburuak lortzeko, herri guztiek askatasunez eduki eta erabili ditzakete dagozkien aberastasun eta baliabide naturalak, nazioarteko zuzenbidean zein elkarrekiko etekinen printzipioan oinarritzen den nazioarteko lankidetzatza ekonomikoaren ondoriozko betebeharrak kaltetu gabe. Inola ere ezingo zaizkio herri bati dagozkion bizibideak ukatu”*.

WSRW (2016a) erakundeak askotan salatu du Mendebaldeko Saharan nabarmen ukatzen dela norberaren lurraldeko aberastasunak eta baliabideak erabiltzeko eskubidea, eta agerikoa dela ere eskubide hori defendatu edo erabili nahi izatekotan dauden zailtasunak (presentzia militarra, ondorio penalak, torturak, desagerpenak, erailketak).

Lurraldeen okupazioaren eta zatiketa fisikoaren ondorioz, ezinezkoa da energia-baliabideak ordezkatzatzen dituzten aberastasunak eskuratzea. Sahararren erdia errefuxiatu bizi da Aljerian: ez dute zuzenean elikagaiak jasotzeko aukerarik, ezta Mendebaldeko Saharako baliabideek sortutako etekinak zeharka eskuratzeke modurik ere.

Egoera horrek honako ondorio eta eraginak sortzen ditu: Marokoko Erresuma aberastea, burujabetza ez duen lurralde bateko baliabide naturalak saltzearen kontura, eta okupazio hori bera erabiltzea lurraldean duen presentzia ilegalatza gehiago onartu dadin (eta zonalde horretan kolono marokoa finkatzen jarraitzea). Ustiatzen diren baliabide berriztaezinen kasuan, Marokoko gobernuak erabiltzen dituen baliabide gutxiago geratzen dira sahararrek erabili ditzaten; nolana ere, sahararrek ez dute eskubiderik baliabideekin zer egin erabakitzeke. Halaber, Espainiatan ere baliabideez gozatzea ukatzen dela esan dezakegu. Zehatzago, auzitegi honetan aztertutako Iruñeko familiaren kasuan, ukatu egiten zaie energia-baliabideez gozatzea, kudeaketa pribatizatatu egin baita.

Energia sektorea botere-eremua da, non pertsonen eta planetaren bizitzari zuzenean eragiten dieten erabakiak hartzen diren. Hartara, energia-baliabideen gainean (ustiatetaz edo kontserbazioaz, kWh kopuru jakina sortzeaz, zein iturritatik datozen, zein lurraldetan ezarri azpiegiturak, zertarako, etab.) kontrolik ez izateak, zuzenean eragiten du gure bizitzat baldintzatza materialengan.

Botere-eremu hau energia-baliabide naturaletan materializatzen da eta patriarkatuak kontrolatzen du. Energia-diagnostikoak gizonezkoek egin ohi dituzte. Diagnostiko hauetatik emakumeak baztertzeak (baita ikuspegi eko-feminista batetik ere) esan nahi du ziurrenik ez dugula argazki erreal eta osoa lortuko. Logika honen bidez, eztabaidatik eta agenda politikotik kanpo geratzen dira emakumeongan eragin zuzena duten kontuak, oinarrizko beharrak. Genero-ikuspegia diagnostikoetatik kanpo geratzen da, eta baita ustezko konponbideetatik kanpo ere. Esaterako, lanpostuak sortzeari dagokionez energia berriztagarriek eskaini ditzaketen aukerak, emakumeei bizkarrez erutzen ari dira; erraz ondorioztatu daiteke, hortaz, aukera horietatik kanpo geratuko direla emakumeak, prestakuntzan pairatzen duten eta zuzentzen ez den bazterkeria dela eta (del Campo 2017).

Baliabideen —baita energetikoen— erabilerari buruzko erabakiak, historikoki, emakumeen parte hartzetik urrun hartu izan dira. Desparekotasun horren aurrean, pertsona guztiek (gizon, emakume eta Iparralde zein Hegoalde globaleko herriak) baliabide horiek erabiltzeko eta horiei buruz erabakitzekeo eskubidea bermatu behar da, bizi-baldintza hobekak izateko eta hirugarrenei negatiboki eragin ez diezaien.

2.2.b. AUTODETERMINAZIO-ESKUBIDEA ETA LURRA IZATEKO ESKUBIDEA, OINARRIZKO BESTE ESKUBIDEEN BERME GISA

Saharak autodeterminatzeko ezintasuna du, eta ondorioz, bitartean, Marokok Mendebaldeko Saharako baliabide ustiapenari probetxua atera eta aberastu egiten da. Ondorioz, kalte sozial, ekonomiko, ambiental eta kulturalak eragiten dizkie sahararrei, baliabide horiek ukatuta. Horrela, aipatutako Eskubide Ekonomikoen, Sozialen eta Kulturalen Nazioarteko Itunak eta baita Eskubide Zibilen eta Politikoen Nazioarteko Itunak (ICCPR, ingelesezko siglengatik) ere jasotzen duten autodeterminazio-eskubidea larriki urratzen da (WSRW 2016a).

WSRW erakundearen arabera (2016a), **Marokok Mendebaldeko Saharako lurak eta baliabideak erabiltzea ilegala da, Marokoren jarduna ez dagoelako bideratuta sahararrei dagokien autodeterminazio-eskubidearen alde laguntzera; aitzitik, eskubide hori gauzatzea ekiditen du Marokok.** Marokok lurralde hori aldarrikatzen jarraitzen du, nahiz eta duela hamarkada asko Nazioarteko Justizia Auzitegiak lurralde horretan duen burujabetza ukatu zion. Horrek agerian uzten du Marokok ez duela lurralde horietatik aldentzeko inolako asmorik. Lurraldeen okupazioaren bidez, Marokok ekiditen du Mendebaldeko Saharan erreferendum librekoa eta gardena antolatzea, zeinaren bidez sahararrek erabaki ahal izango duten, besteak beste, beren estatus politikoa eta adostasuna —alde aurretikoa, librekoa eta informatua —; horrela, askatasunez gozatu eta erabili ditzaten beren aberastasunak eta baliabide naturalak.

Lurraldea izateko eskubidea³⁰ ere oso lotuta dago autodeterminazio-eskubidearekin, baita bestelako eskubideekin ere: elikadura, lana eta segurtasuna izateko pertsonen eskubidea,

30

ICESCR hitzarmenaren 11. artikulua erreferentzia egite die lurra izateko eskubidearen alderdi batzuei, baina oraindik ere eskubide honi buruzko interpretazio zehatzagoa egin beharra dago: “ez dago itun edo adierazpenik erreferentzia egiten dionik lurra izateko giza eskubideari; zentzu hertsian, nazioarteko zuzenbidean ez da existitzen lurra izateko giza eskubidea. Hala ere, hori gorabehera, lurra izateko eskubidea giza eskubideen funtsezko alderdia da. Eskubide hori oinarrizkoa da elikagaiak eta etxebizitza eskuratzeko, zein garapenerako; lurrik gabe, herri askok segurtasun falta ekonomiko handia daukate” (Gilbert 2013).

eta baliabideak zaintzeko eskubidearekin, alegia. Lurra izateko eskubidea bermatuta izatea funtsezkoa da bizitzeko lurra eta lurraren baliabideak behar dituen munduko jende gehienarentzat. Hiri-eremuari dagokionez, bereziki hirietako pertsona txiroentzat, lurraren gaineko eskubideak aitortzea oinarritzkoa da etxebizitza egokia izateko eskubidea babesteko, eta zehatzago, oinarritzko zerbitzuak eskuratzeko bestelako ogibideak eskuratzeko. Eragina dauka ere bestelako oinarritzko zerbitzuengan, urarengan esaterako. Milaka sahararrek ezin dute ur edangarria eskuratu (Le Matin 2002, AFASPA eta France Libertés-ek aipatua 2002).

Aipatzekoa da lurra izateko oztopoek Mendebaldeko Saharako lurralde okupatuak kaltetzeaz gain, marokoarrak ere kaltetzen dituela. Aipatutako Nareva Holding enpresak sustatutako parke eolikoak eraikitzeke (Tarfayaren kasuan, adibidez, Afrikako parke eolikorik handiena izango dena) artzaintza-lurrak desjabetzen dituzte. Eskubide hau defendatzeko saiakerak atxiloteta eta espetxeratzeekin erantzuten dituzte, aitzakia gisa jarrita ez daukala zentzurik erregearen proiektuen aurka joateak. Mendebaldeko Saharan arazo horiek are konplexuagoak dira: Marokoko Gobernuak lurralde okupatuak erabiltzen jarraitzen du, eta horrela are gehiago oztopatzen du sahararren lurra izateko eskubidea.

ONDORIOAK ETA ESKUBIDEEN ARTEKO LOTURAK: BALIABIDEAK ERABILTZEKO ESKUBIDEA, AUTODETERMINAZIO-ESKUBIDEA ETA LURRA IZATEKO ESKUBIDEA.

Lurra eta lurraldearen defentsa, funtsean, lehenengo mugaren defentsa da, muga hurbilenaren defentsa, zeinaren barruan bizitza eta duintasuna mantendu nahi diren. Landa-eremuko herritarrek, emakumeek bereziki, hainbat indarkeria- eta zapalkuntza-mota pairatzen dituzte (matxismoa, arrazakeria, neokolonialismoa, txirotasuna, etab.). Hori dela eta, bizitza bera defendatzeko saiakerak —hau da, gorputzak lehenbiziko gudu-zelai gisa—, berarekin dakar lurra, lurraldea eta munduko bizitza defendatzea. Gorputzak lurralde hori behar du ondo bizitzeko, eta ikuspegi horretatik errespetatzen du eta babestu nahi du. Zentzu horretan, egokia da feminista komunitarioen ikuspegia plazaratzea: lurraldeen zein gorputzen gaineko burujabetza berreskuratzeko beharra, sendatu daitezen eta haien inguruan erabakiak hartzea posible izan dadin.

Halaber, txirotasun energetikoaren aurkako borrokan, nolabait, lurralde-gorputzen defentsaren alde borrokatzen da, maiz emakumeek zuzenduta. Izan ere, historikoki, emakume indigenak lehenak izan dira elkar gurutzatutako hainbat zapalkuntza ezkututzen dituen logika kolonialistarekin apurtzeko hausnarketa proposatzen. *“Haien antolaera-prozesu komunitarioetatik abiatzen diren hausnarketetan ohikoa da elkarlotzea lana, generoa, natura eta botere politikoa. Gorputz-lurraldeak defendatzeak jarrera hartzera bultzatu ditu bestelako lidergoekin izandako eztabaidetan, direla komunitateko agintari maskulinoak, buruzagi nekazariak, emakume ladinoak edo agintari publikoak. Inolako botere-gehiegikeria edo indarkeriarik ez pairatzeko autoestimuz bizi berriek eragin dute emakume indigenak gero eta gehiago antolatzea. Horren ondorioz gatazka komunitarioak bizi izan dituzte, pairatu dituzten arauak deseraiki nahi izan dituztenean; hain zuzen, zaintzapean, itxita, zigortuta eta zelatatuta bizitzera behartu dituzten arauak”* (Palencia 2017)

2.2.c. ETXEBIZITZA EGOKIA IZATEKO ESKUBIDEA

ICESCR hitzarmenaren 11. artikulua aitortzen du pertsona orok eta bere familiak eskubidea dutela bizi-maila egokia izateko, barne hartuta elikadura, jantziak eta etxebizitza, eta baita bizi-baldintzen etengabeko hobekuntza ere. Eskubide Ekonomiko, Sozial eta Kulturalen Batzordeak etxebizitza-eskubidearen inguruko edukia garatu du hainbat Ohar Orokorren bidez. Hain zuzen ere, 4. oharrean zehaztu ditu **etxebizitza bat “egokia” izan dadin bete behar dituen baldintzak: uneoro eskuragarri izatea baliabide naturalak eta komunak, edateko ura, eta sukaldarako, berogailurako zein argindarrerako energia.**

Eskubide jakin horiek hainbat betebeharrak sorrarazten dizkiete administrazio publikoei. Zentzu horretan, 3. Ohar Orokorra zehazten du ahalegin posible oro egin behar dela eta beharrezko baliabide guztiak bildu behar direla eskubide horiek asetzeko; horrela, administrazioen zein banakoen (hala nola, enpresak) gehiegikerien aurrean, lehentasuna eman behar zaie kolektibo zaugarrienei.

Zoritxarrez, Mendebaldeko Saharan etxebizitza egokia izateko eskubidea gorago aipatutako eskubide-urraketek baldintzatzen dute: norberaren aberastasuna eta baliabideak askatasunez erabiltzeko eskubidea, autodeterminazio-eskubidea eta lurra izateko eskubidea.

Auzitegi honetan aztertutako txirotasun energetikoari buruzko kasuak ikusita, eta Espainiako Estatuko antzeko familien kasuan ezagututa ere, argi geratzen da **lotura dagoela txirotasun energetikoaren eta etxebizitza problematikaren artean** (Bouzarovski et al. 2012, Gonzalez 2017). **Maiz, halako familiek etxegabetze prozesu bat pairatu dute edo pairatzen ari dira, edo etxebizitza baldintza prekarioetan daukate. Areago, zenbait familiak beren burua behartuta ikusi dute dagokien jabetza- edo alokairu-titulurik gabeko etxebizitzak okupatzera, kalean ez geratzeko.** Duintasunez bizitzeko etxebizitza ez edukitzearen ondorioz, maiz txirotasun energetikoko egoerak sortzen dira. Areago, Rosa eta Santiagorena bezalako kasuetan, nahiz eta alokairu sozialeko etxebizitza eskuratu, hilabete amaierara heltzeko borrokan ez dago ekonomikoki errekuiperatzeko astirik energia-horniketaren prezio altuengatik eta kontsumoaren eta fakturen arteko lotura eskasarengatik. Egoera horren berehalako ondorio materiala da familiak aukeratzea behartuta daudela: ur-, argindar- eta gas-fakturak ordaindu, ala hilabeteko erosketak ordaindu. Horrela, bizi-maila egokia izateko oinarrizko baldintzak asetu ahal izatea —adibidez, oinarrizko horniketa— beste alderdien kalterako da, elikaduraren kalterako adibidez. Elikadura ordaintzearen gainera zerbitzuak ordaintzea aukeratzea, ageriko beldur baten ondorio da: energia-horniketa berehala moztearen beldurra, edo fakturak ez ordaintzeagatik konpainiek telefono bidez egiten duten jazarpenaren beldurra. **Oinarrizko zerbitzuak atzerapenik eta mozketarik gabe ordaintzeko lasterketa balentria itzela da diru-sarrera gutxi dituzten familientzat. Horrela, aurrera ateratzeko burokrazia onartzen dute (Subirats 2016) eta datorren hilabetean gauza bera gertatuko den zalantzarekin bizitzera ohitzen dira.**

Nafarroako Gobernuak diru-laguntzen programak eskaintzen ditu familia zaugarrien beharrak asetzeko, oinarrizko energia-horniketari dagokionez. Batetik, **laguntza bereziak** eskaintzen ditu urtarrila eta azaroa artean: 1,45 milioi bideratu ziren 1.953 familiaren oinarrizko beharrak artatzeko —horietatik 550 familiak laguntzak jaso dituzte oinarrizko energia-horniketaren gastuak ordaintzeko, 236.779 eurotan estimatuak—. Horrela, laguntza berezi horietan edozein egoera behartsu sartzeko da, eta horren bidez ordaintzen dira ere pilatutako fakturak, horniketa-mozketak ekiditeko. Ezin dugu ahaztu faktura horien zenbatekoa maiz ez dela bidezkoa

(gehiagizko potentziak, beharrezkoak ez diren kontzeptuak ordainaraztea, alde aurretik informatu gabe merkatu libreria pasatu diren kontratuak, etab.). Bigarrenik, **larrialdietarako laguntzen** programatik ere funtsak bideratzen dira: 2017an 2 milioi euroko aurrekontua izan zuen programak, zeina oinarritzko gizarte-zerbitzuek kudeatzen duten (udaletatik). 2016an larrialdi-laguntzetara 1,56 milioi euro bideratu ziren 3.240 familiarentzako (9.604 pertsona), hainbat behar asetzeko: alokairua edo hipoteka ezin ordaintzea, txirotasun energetikoa, osasun-, hezkuntza- edo elikadura- beharra. Kalkuluen arabera, 2017an 500.000 euroko larrialdi laguntzak bideratuko dira 1.500 familia artatzeko, hau da, 333 euro familia bakoitzeko (Martinez eta Martinez 2017).

Ez dago argi zein den familia bakoitzak atzeratutako fakturak ordaintzeko jaso dezakeen gehienezko diru-kopurua; horrela, praktikan, **horniketa-mozketa hilabete bat edo bi atzeratu daiteke, baina ez gehiago, ez badago funts nahikorik gehiago ordaintzeko**. Oinarritzko horniketara bideratutako funts horiek erabiltzearen ondorioz, gainera, aurrerago sor daitezkeen bestelako oinarritzko beharrak asetzeko funtsa murriztu daiteke. Finean, txirotasun energetikoa betikotzen da, hilabetero errepikatzen da, eta ez da errotiko konponbide edo bermerik eskaintzen.

2.2.d. ENERGIA-ESKUBIDEA

Eskubideen logikan oinarritzen den diskurtsoak gero eta gehiago hartzen du energia "bigarren mailako" eskubidetzat; mota horretako eskubideen bidez, mundu osoko herritarren behar sozioekonomikoak edo ongizatezkoak, politikoki adierazgarriak, asetzera da asmoa. Nazioartean eta eskualde mailan artikulatutako energia eskubideak honakoa argudiatzen du: "*energia ez da merkantzia hutsa, eta estatu-eragileek zein energia hornitzeko ardura duten beste batzuek betebeharrak dituzte zentzu horretan; horrela, energia kontuak merkatu harremanez (bidegabeen) harago joan behar dute*" (Walker 2016). Zentzu horretan, energia eskubidea zertxobait moldatuz gero, oinarri hartuta adibidez ura eskuratzeko eskubidea, agerian geratzen da energia ez dela gauza bakarra, baizik eta gauza asko dela aldi berean (hainbat baliabide eta iturririk dator), eta hortaz, beste trataera bat behar duela. **Zerbitzu askok sortzen dute energia, baliabide naturalen fluxuek prozesuan parte hartzen dute, etab. Ondorioz, gerta liteke energia sustatzea bermatu gabe pertsona zaugarriek eskuratu dezaketela, edo kontuan hartu gabe fosilekiko mendekotasuna duten ekoizpen-ereduen erreprodukzioa**. Zentzu horretan, egokiak dira, hain zuzen ere, oinarritzko beharrak asetzeko argindarra erabiltzeko eskubidea aipatzen duten ikuskerak, pertsona bakoitzaren egoera sozioekonomikoa edozein dela ere (IDHC Kataluniako Giza Eskubideen Institutua 2007 eta 2009). Horrez gain, behar horiek zehazten dituzte (argia, beroa, etab.) eta kontuan hartzen dute kontsumo horrek mundu-mailan duen izango duen eragina eta behar dituen baliabideak (Walker 2016).

Zentzu horretan, legitimoa da sahararrek beren baliabide energetikoez hornitzea aldarrikatzea, horrela energia eskubidea bermatzeko aukera baitago. Aldarrikapen horrekin batera joan behar da baliabide naturalak arduraz erabiltzea, eta ingurumena eta datozen belaunaldiak errespetatzea.

Energia botere-eremua da: energiari buruzko erabakien menpe daude gure bizitzako alderdi asko, eta zoritxarrez, oso sektore etekintsua bihurtu da baliabide horiek ustiatzen dituzten enpresa eta estatuentzat. Hain zuzen ere horregatik mantentzen dituzte herritar xumeak energia-sektorearen funtzionamendutik urrun, sistema hori ulertzetik aldentuta; horrela, enpresa horiek finkatutako prezioak ordaindu ezin dituztenei energia eskubidea ukatzen zaie.

Historikoki emakumeak energia-eremutik aldentuta egon dira, komeni izan den arte. Irakatsi egin zitzaizkien, ordea, etxeko lanei lotutako energia nola erabili, etxetresna elektrikoak sortu zirenean eta etxeko lan batzuk egiteko beharrezko denbora murriztu zenean. Komeni zen emakumea lan-merkatuan sartzea, baina horrek bi ahoko ezpata sortu zuen: lanaldi bikoitzak (Xse 2017).

Energia eskubidea izateko bermerik ez izateak, edo nahikorik ez izateak (adibidez, arautu gabea edo kalitaterik eta matenu egokirik gabea³¹) zuzenago eragiten dio espazio pribatu delakoari — hau da, etxeari— lotuago daudenei; gaur egun, oraindik ere, gehienak emakumezkoak dira. Maiz, gauza bera gertatzen da berme hori lortzeari eta norberaren eskubideen aldeko borrokari eskaintzen zaion denborarekin: gehienbat emakumeen esku geratzen dira kudeaketa, burokrasia, gizarte-zerbitzuetara bisitak (Gonzalez 2017). Nabarmentzekoa da Nafarroako datuen arabera emakumeek gizonek baino 2 aldiz denbora gehiago eskaintzen dietela etxeko lanei³². Egoera zaurgarrian dauden pertsonen kasuan, gainera, etxeko zaintza lanak biderkatu egiten dira. Horrela, txirotasunaren feminizazioa arintzeko administrazioak proposatzen duen nahaspila burokratikoak ere feminizatu egiten da.

Energia-ereduak zaurgarritasuna eta prekarietatea sortzen ditu; hegoalde globalean energia eskuratzeko baldintzak ere halakoak dira, eta etorkizunera begira ez dago hori aldatuko delako itxaropen handirik. Gaur egun energia-ereduan gertatzen ari diren aldaketei esker hobeto bizi gara bio-psiko-sozialki? Egia esan, ez du halako hobekuntzarik ekarri Mendebaldeko Saharan energia berriztagarriak ezartzeak (sozialki bidegabeak eta ingurumenaren alderditik eztabaidagarriak) edo diru publikoarekin faktura energetikoak ordaintzeko ahalegina egiteak.

Bestalde, Iruñean **energia-merkaturatzaile bat sortzeko prozesuari esker aukerak egon litezke administrazioak energia eskubidea bermatu dezan:**

Asmoa da Udal Energia Merkaturatzailearen funtzioa izatea **“etorkizuneko merkaturatzaileak sortuko dituen etekinak inbertitzea txirotasun energetikoa arintzeko programetan”** (Iruñeko Udala 2015). Iruñeko merkaturatzaileak, gainera, merkaturatze hutsaz harago doazen bestelako funtzioak ere izango lituzke; adibidez, **herritar prosumitzaileak aholkatzea eta sustatzea. Prosumitzaile deitzen zaie, hain zuzen, kontsumitzaile ez ezik behar duten energiaren (berriztagarria) ekoizle ere badiren horiei; eraldatu nahi duten energia-ereduaren subjektu aktiboak.** Udal-antolaketa buruzko dekretuan, Energia Berdearen arloan, helburu jakin bat da merkaturatzaile hori sortzea, une honetan garatzen ari direna. Zentzu horretan interesgarria izan daiteke gizarte-zerbitzuek eta merkaturatzaileak etorkizunean elkarlana garatzea; horrela, kasu zaurgarrietan, gizarte-zerbitzuek udal merkaturatzaileara aldatzeko aukera eskaini ahalko lukete. Hala ere, ez litzateke egokia izango udal merkaturatzaile txikiak edo energia berdeko kooperatibek soilik ordaintzea oligopolioaren botere-gehiegikerien ondorioak, azkenean oligopolioak soilik kontsumitzaile kaudimendunak izango lituzkeelako. Izan ere, zerbitzu publikoko betebeharrak argindarrarekin zein gasarekin dute zerikusia, eta enpresa izugarri aberatsei ere aplikatu behar zaizkie.

31

Salaketa asko egin dira banaketa-sareen egoera dela eta, banatzaileek mantenu egokia ez eskaintzeagatik.

32

ONDORIOAK ETA ESKUBIDEEN ARTEKO LOTURAK: ETXEBIZITZA DUINA IZATEKO ESKUBIDEA ETA ENERGIA-ESKUBIDEA

Txirotasun energetikoaren aurrean, ez dira gutxietsi behar administrazioaren eta enpresa hornitzaileen arteko hitzarmenak, ordaindu gabeko fakturak diru publikoz kitatu daitezten. Izan ere, halako hitzarmenak txeki zuri bihurtu daitezke oinarritzko zerbitzuak kudeatzen dituzten enpresentzat. Nafarroan baliabide publiko ugari bideratzen ari dira horretarako, zati bat Gizareratze-errentara eta beste bat Erreta Bermatu berrira; 2016an 83 milioi inguru bideratu ziren, eta 2017an 87 milioi. Egia da horniketa-mozketa baten alerta baldin badago administrazioak bitarteko guztien bidez ekidin behar duela, baina zentzuzko zalantzak daude jarraitu beharreko estrategiaren inguruan; alegia, estrategia dirutza publikoa gastatzea den, edo Gizareratze-errentetara bideratutako kopuru garrantzitsuak bidegabeko prezioak ordaintzea den.

Fakturak ordaintzearen logikak ex-post funtzionatzen du, behin zorra sortu denean. Izan ere, fakturak ordaintzeko zailtasunen aurrean, familiek ordaindu ahal izateko zer egin daitekeen galdetzen da maiz konponbideak bilatzeko. Baina galdera egokia, eskubideen ikuspuntutik, bestelakoa litzateke: nola bermatu daiteke, nahiz eta ezin ordaindu, oinarritzko horniketa izateko eskubidea? Edo, nola lortu batezbesteko soldata dutenek ere ordaindu ezin dituzten fakturak sortzen ez dituen kudeaketa-eredua? (Guiteras 2016) Finantza-laguntzazko neurriak ezartzen dituzten ereduak arazoaren kausak ahaztu, edo are betikotu egin ditzakete. Izan ere, konpainia hornitzaileei irabaziak bermatzen dizkie baita mozketak egiten dituztenean ere, bestelako gehiegikerien artean (aski ezaguna da sekulako etekin ekonomikoa sortzen duela). Hau da, mozketak ordainketa mekanismoa aktibatzen badu, esan genezake fakturak diru publikoaz ordaintzearen bidez maltzurki sustatzen dela enpresek mozketak egiten jarraitzea.

Horniketa bermatuta ez izatearen oinazeak berarekin dakar estigmatizazioa eta karga burokratikoa, ondorio psikologiko garrantzitsuekin batera. Zaurgarritasun faktoreak gurutzatu egiten dira, eta bereziki kaltetzen ditu ama bakarreko familiak eta familia migratuak (maiz emakumeek zuzenduak baita ere). Kalte larriak pairatzen dituzte, halaber, adingabeek, adinekoek eta mendekotasuna duten pertsonak. Nafarroan kaltetutakok 44.000 familiatik, <http://www.noticiasdenavarra.com/2016/12/21/sociedad/navarra/movilizacion-contra-pobreza-energetica-que-en-navarra-afecta-a-44000-hogares> 707 familia baliatu dira gobernuaren eta argindar-enpresen arteko hitzarmenetan adostutako neurriez, horniketa-mozketak geldiarazteko (Martinez eta Martinez 2017); hau da, soilik kaltetutako familien %1,6.

Mendebaldeko Sahararen kasuan, autodeterminazio-eskubidea eta baliabide naturalak erabiltzeko eskubidea urratzea oztopo izugarria da etxebizitza duina izateko eskubidea eta energia eskubidea bermatu daitezten. Premiazkoa da urraketa hauek geldiaraztea, eta sahararrei bermatzea baliabide naturalen gaineko kontrola eta sortzen duten energia. Duintasunez bizitzeko ezinbestekoak dira energia bezalako oinarritzko horniketak, ez da hobekuntza demokratikoen edo berme politikoen kontu soila; gizarte-, ekonomia- eta osasun- onura ekarriko luke eskubide horiek betetzeak.

2.2.e. ESKUBIDE ZIBIL ETA POLITIKOAK**Justizia eskuratzeko eskubidea**

Justizia eskuratzea, nahiz eta ICCPR ituneko 10. eta 14. artikuluek jasotzen duten, zaugarritasuna sortzen edo areagotzen duten faktoreek mugatzen dute: adinak, generoak, aniztasun funtzionalak, diru-sarrerek, jatorrizko herrialdeak, nolakoa den egoera edo pertsona bera kokatzen den sistema judiziala. Horrek guztiak baldintzatzen du pertsona bakoitzak —eta herritarrek orokorrean— egoera salatzeke duen ahalmena:

"Txirotasun energetikoa energia-zerbitzuak banatzean ematen den bidegabekeria kontua da; diru-sarrerekin, energiaren prezioekin eta etxebizitza baldintzekin lotutako desparekotasunen arteko interakzioaren bidez sortzen den bidegabekeria, alegia. Hala ere, txirotasun energetikoari aurre egitea ere bada, batetik, aitortza eta justizia kontua, talde zaugarrien eskubide eta behar zehatzak aitortzeko beharra dagoelako, eta bestetik, auzibide justizia kontua ere bada, bermatu behar delako informazioa eskuratzeko eskubidea, prozedura legalak eta eragin eraginkorra erabakiak hartzean" (Walker y Day, 2012).

Norberaren askatasuna eta segurtasuna izateko eskubidea

ICCPR itunaren arabera, pertsona orok dauka askatasuna eta segurtasuna izateko eskubidea. Eskubide honek lotura du halaber 1948. urteko Giza Eskubideen Adierazpen Unibertsaleko osotasun fisiko, psikiko eta moralarekin (5. artikulua), eta baita 1949. urteko gatazka armatuei buruzko Genevako Konbentzioarekin ere (II. protokoloa, 4. artikulua). Finean, segurtasun fisiko, psikologiko eta abarrez ari gara, arbitrariotasuna eta kriminalizazioaren aurrean.

Gaur egun Mendebaldeko Saharan 23 preso politiko daude: zortzik biziarteko espetxe zigorra daukate, hiruk 30 urteko espetxe zigorrak, lauk 25 urtekoa eta beste hiruk 20 urtekoa. Gainerako lau presoek espetxe zigor txikiagoak dituzte.³³ Eskubide Zibil eta Politikoen estatutuko eskubide eta bermeen urraketak salatzen dituzten lekukotasunak ere jaso dira; "Mendebaldeko Saharan Marokoko administrazioak erabiltzen dituen errepresio-elementuen normalizazioa" ikusarazten dute (AFASPA eta France Libertés 2002), honako kontu larriei dagokienez:

- Torturak, zigorrak, tratu ankerra, gizagabea eta umiliagarria.
- Arbitrarioki atxilotzea edo espetxeratzea.
- Informazio eza atxiloketaren unean.
- Justizia auzitegi bateko epailearen aurrean ahalik eta lasterren ez eramatea.
- Justizia auzitegi batean jendaurreko entzunaldi bidezkoa ez izatea.
- Apelazio prozedura bati errekurtsioa jartzeko bermerik eza.

Ikuspegi ekofeministatik abiatuta, askatasuna ukatzea edo kriminalizazioa bizitzaren aurkako eraso zuzenak dira, bizitza zentzu zabalean ulertuta. Presoen aurkako eraso zuzena, baina baita haien familien aurkakoa ere, edo presoen borroken aurkakoa; horrek familien banaketa dakar, eta baita mugimenduen eta erresistentzien desartikulazioa ere. Bortxatua eta prekarizatua izateak neke handia dakar, eta aldi berean estigmatizazioa eta kriminalizazio iritzi publikoaren aurrean. Horrek oinarizko eskubideen urraketaren aurkako borroka oztopatzen du.

Parte hartzeko eskubidea

Pertsona orok dauka gai publikoetan parte hartzeko eskubidea, baita boto-eskubidea eta funtzio publikorako hautatua izateko eta funtzio hori burutzeko eskubidea ere; eskubide hori

Giza Eskubideen Adierazpen Unibertsalean jaso zen, eta ICCPR ituneko 25. artikulua bidez juridikoki bermatu eta babestu zen. Energiaren arloan, parte hartzeko eskubidea energia burujabetzari dagokio, hau da, **“gizabanako kontzienteek, komunitateek eta herriek erabakitzearen duten eskubidea, energia sortzea, banatzea eta kontsumitzeari dagokionez; horrela, egoera ekologiko, sozial, ekonomiko eta kulturalari egokitu zaio energia-prozesu hori, betiere hirugarrenak kaltetzen ez baditu”** (Xse 2013).

Eskubide honek parte hartze kontzeptua hobeto ulertzea eskatzen du, hauteskundeetako botoa gorabehera —izan orokorrak, autonomikoak zein udaletakoak—, eta ordezkari politiko gisa hautatua izateaz edo funtzio publikoan aritzeaz harago. Asanblada herrikoiak erakunde legitimoztat hartzen dira tokiko gaien inguruan erabakitzeo eta komunitate jakin baten interesak ordezkatzeko, baita herritar eta gobernuen arteko kontsultak edo eztabaida publikoetan eta elkarrizketetan parte hartzea ere.

Auzitegi honetan aztertutako kasuak kontuan hartuta, energia ardatzeko kasuak zehatzago, agerikoa da kolektibo batzuentzat zaila dela iritzia plazaratzea edo beren inguruko bizitza politikoan aktiboki parte hartzea. Hori eragiten dute elkar gurutzatzen diren zapalkuntza-eremu anitzek: generoa, jatorrizko herrialdea, diru-sarrerak, erakunde demokratikoen osasun egoera, eta ekonomia-, ekoizpen- zein energia-ereduen idiosinkrasia, praktikan, jokoaren arauak mugatzen baitituzte parte hartzeari dagokionez. Mendebaldeko Saharako herritarrak, eta txirotasun energetikoak kaltetutako pertsonak nekez erabili dezakete parte hartzeko eskubidea. Aitzitik, azken urte eta hamarkadetan gero eta zailagoa bihurtu da eskubide hori guztiz (ezta neurri batean ere) bermatzea. Mendebaldeko Sahararen kasuan, egoerak eta estatus politikoak parte hartzea baldintzatzen duelako gertatzen da hori (lurra eskuratzeko eskubidea edo autodeterminazio-eskubidea beste eskubideak lortzeko giltza dira). Espainiako Estatuko txirotasun energetikoko egoeretan, aldiz, oligopolioak energia-ereduaren gaineko kontrol handia duelako (are gehiago sektore horiek liberalizatu direnetik), eta zehatzago, argindar- eta gas-sistemen gainekoa.

Bizitza publikoan emakumeek historikoki pairatu duten ikusezintasuna medio, praktikan, bereziki mugatzen da haien parte hartzeko eskubidea. Emakumeak solaskide “baliogabetzat” hartzen dira maiz, baina aldi berean protagonistak dira barne-gatazkak konpontzeko prozesuetan (prozesu ikusezinak), oinarritako borroketan gertatzen diren hainbat negoziatioetan. Zentzu orokorrangoan, energia-eredua ere heteropatriarkala denez, gure parte hartzeko antolaeran sozialki onartu dugu energiari buruzko erabakiak adituaren esku uztea³⁴. Alabaina, parte hartzeko eskubideaz benetan —eta aktiboki— gozatzea herritarrei dagokie, euren lurraldearen adituak haiek baitira, eta balioetsi beharko lukete beren inguruari buruzko esperientzia eta ezagutza, alde batera utzita jakintza batzuek beste batzuen gainean duten hegemonia. Politika energetikoagatik kaltetutako pertsona orok aukera izan beharko luke eragingo dieten erabakietan parte hartzeko. Begirada horri esker ikuspuntu ekofeministara hurbildu gaitezke, bizitza erdigunean jarriz eta konponbide tekniko edo teknologiko hutsak zalantzan jarriz.

Informazioa eskuratzeko eskubidea

Giza Eskubideen Adierazpen Unibertsaleko 19. artikuluan adierazpen-askatasuna funtsezkoa dela aipatzeaz gain, jasota dator ere honako eskubidea: **“ikertzeko eta informazio zein iritzia jasotzeko, eta hori inolako mugarik gabe zabaltzeko eskubidea, edozein adierazpideren bidez”**.

Informazio askatasuna, zeina sistematikoki urratzen den Auzitegi honetako bi kasuetan, Eskubide Zibil eta Politikoen Nazioarteko Itunean garatu zen; zehatzago, ingurumenari buruzko informazioari dagokionez, 1992ko Ingurumen eta Garapenari buruzko Rioko Adierazpenean. Adierazpen horren 10. Printzipioak hala dio: *“Ingurumen auziei heltzeko modurik onena interesa duten herritar guztien parte hartzearen bidez egitea da, dagokion mailan. Maila nazionalen, pertsona orok izan beharko du informazioa eskuratzeko agintari publikoek ingurumenari buruz duten informazioa eskuratzeko eskubidea, barne hartuta komunitateentzat arriskutsuak diren material eta jardueri buruzko informazioa, eta erabakiak hartzeko prozesuetan parte hartzeko aukera. Estatuak herritarren sentikortzea eta parte hartzea erraztu eta sustatu beharko dute, informazioa guztion esku jarrita. Prozedura judizial eta administratiboetarako irispide eraginkorra eskaini beharko da, besteak beste kalte ordainak eta baliabide egokiak”*.³⁵

2.2.f. BESTELAKO ESKUBIDE-URRAKETAK

Mendebaldeko Saharan ere eskubide sozioekonomikoak urratzen dira, elkartzeko eta adierazteko askatasunaren aurkako zigor ekonomikoen ondorioz. Eskubide horiek erabili nahi izan dituzten pertsonak kalte sozioekonomikoak pairatu izan dituzte; besteak beste, lanetik kaleratzea, lanean kategoriaz jaistea edota bestelako jazarpen motak bizi izan dituzte (AFSPA eta France Libertés 2002). Txirotasun energetikoak kaltetutako pertsonen kasuan, argindarra modu erregularrean eskuratzeko etengabe eta arrazoirik gabe ukatu dieten familiengan, ondorio sozioekonomiko larriak ditu argindarra arautu gabeko moduen bidez eskuratzen saiatzeak: zigorrak, haien aurkako auzi judizialak abiatzea edo aipatutako kriminalizazioa (Aliança contra la Pobreza Energètica 2016).

Azkenik, bistakoa da energia-ereduari lotutako urraketa hain orokortuen aurrean —auzitegi honetan aurkeztutako kasuez harago doazenak—, bestelako oinarritzko eskubideak ere zalantzan jartzen dira. Bizitzeko eskubidea bera (ICCPR ituna: [6.1](#), ICESCR ituna [12.2 a](#)) eta ingurumen eskubidea (ICESCR ituna [12.2.B.](#)) edo, ikuspuntu antropozentrikotik aldentuta, ama lurraren eskubideak³⁶, sistematikoki urratzen dituzte egungo energi-ereduak eta eragileek, boterea eta inpunitatea baitute, eta lurraldea eta baliabide naturalak bahituta baitituzte maila globalean. Energia-ereduaren eta, bereziki, baliabide naturalen gaineko kontrola ez berreskuratzean galtzen ari garen hori gizakion bizitzaren aurka doa, baina baita planeta mugatu honetan bizikide ditugun beste bizitzen aurka ere.

3. Ondorioak eta gomendioak

3.1. Diagnosi ekofeminista

Gaur egun enpresa handien zerbitzura dago energia, estatu zapaltzaileen zerbitzura, eta baliabideak eta aberastasuna erauzten dituen logika bati erantzuten dio, jendearen eskuetatik aldentuz. Energia-sektoreak etekinak esponenzialki sortzea eta ekonomia finantziarizatzea

35

1992ko Ingurumen eta Garapenari buruzko Rioko Adierazpena: <http://www.unece.org/env/pp/documents/cep43s.pdf>.

36

<http://rio20.net/propuestas/declaracion-universal-de-los-derechos-de-la-madre-tierra/>

ahalbidetzen du. Zentzu horretan, bizitzaren iraunkortasunari lotutako energia-erabilerak (hala nola, oinarrizko horniketa, baina baita okupazio testuinguruan baliabide naturalak eskuratzea ere) oso errentagarriak dira eredu liberalizatuan funtzionatzen duten gutxi batzuentzat. Hori dela eta, etekin- eta merkatu-logika horretatik atera behar ditugu, pertsonen eta inguruaren zerbitzura jar daitezten. Horrela, sozioambientalki bidezkoa den energia-ereduak erdigunean jarri behar du bizitza. Gehiago zehaztuta: **energiak pertsonen bizi-baldintzak hobetzen lagundu beharko luke, planetak dituen mugen kontzientzia izanda**. Horrek ekarriko du, adibidez, Iparralde globalak kontsumoa eta inpaktuak murriztu behar izatea, Hegoalde globalak posible izan dezan bizitzaren iraunkortasuna eta gozamenari lotutako energia-erabilerei baliabideak eskaintzea eta energia erabiltzeko eskubidea izatea.

3.2. Eskubideen ikuspuntua

"Energia eskubidearen" helburua da, nazioarte eta eskualde mailan artikulatua, argudiatzea energia kontuak merkatu harreman desorekatuek harago joan behar dutela; izan ere, energia merkantzia baino zerbait gehiago da, eta gobernu zein sektoreko eragileek (enpresak, erregulatzaileak, etab.) horrekiko betebeharrak dituzte. Halaber, energia gauza asko da aldi berean: hainbat zerbitzutan eraldatuta (argia, beroa, etab.), hainbat baliabide naturalen bidez sortua, batzuk berriztagarria eta besteak berriztaezinak, eta hortaz, baliabide horien fluxua eta erabilgarritasuna ere aldatu egiten da. Zentzu horretan, energiak trataera berezia eskatzen du, sahiestu dadin energia sustatzea jendeak eskura dezakeela bermatu gabe, edo kontuan hartu gabe fosilekiko mendekotasuna duten ereduak ekoizpena. Hori gertatzen da, esaterako, Mendebaldeko Saharan mineral berriztaezinak espoliatzeko 22 Siemens errotek ekoizten duen energiaren %95ekin (WSRW 2016a). Zentzu horretan, energia zerbait abstraktua den heinean dituen ziklo eta prozesu naturalak zaindu beharko dira, eta aldi berean bermatu beharko da energia eskuragarria izatea, pertsona oro duintasunez bizi dadin bermatzeko oinarrizko baliabide gisa. Labur, beharrezkoa da energia eskuratzeko eskubidea giza eskubide gisa defendatzea, eta energiari (bere konplexutasun osoan) aitortza egitea zaindu beharreko ondasun komunei lotuta dagoen heinean. Labur, baliabide horien erabilpen arduratsua sustatzeko, haien gaineko kontrola hartzeko bidean urratsak eman behar dira, baliabide horiek eskuratzea bermatu dadin eskubide unibertsal gisa.

3.3. Herrien (eta herrien arteko) energia-burujabetza

Herrien energia-burujabetzak, eredu gisa proposatuta, proposatzen du pertsonen eta komunitateen erabaki propioak har ditzaketela energiaren sorrera, banaketa eta kontsumoari dagokionez; horrela, alderdi horiek egokituko dira unean uneko egoera ekologiko, sozial, ekonomiko eta kulturalari, betiere hirugarrenei kalte egiten ez badiete. **Herriek energetikoki burujabe izateko dituzten aukerak haien arteko ariketa batek baldintzatuko du; alegia, haien bereizgarri, zapalkuntza eta testuinguruaren arteko elkartasun eta aitortza ariketa garrantzitsu batek**. Zentzugabea izango litzateke estatu zein Europa mailan eskubide horiek bermatzen ez dituzten kudeaketa-ereduak helburu izatea, ikusarazi gabe beren lurraldeetatik argindar lineak pasa arren argindarrak ez duten Hegoalde globaleko komunitateak, edo aintzatetsi gabe megaproiektu energetikoen edo txirotasunak (energetikoen ere) aktibatzen dituzten zaintza-kate globalak. Halaber, ezin dugu alde batera utzi sortutako zor ekologikoa; zori hori, neurri batean, Europako etxebizitzak neguan berotzeko erauzitako erregai fosilek sortu baitute.

3.4. (Ber)udalekotu, (ber)lokalizatu eta demokratizatu

Zerbitzuak (ber)udalekotzearen bidez energia-burujabetza sustatzeak energiaren gaineko kontrola berreskuratzea erraztu dezake (Xse 2015). Horrek, halaber, erraztu ahalko luke sortzen edo merkaturatzen den energiari buruzko erabakiak hartzea, oligopolioarekiko menpekotasunetik at (lurralde bakoitzak lortu dezakeen buruaskitasunaren arabera). Era berean, eskala txikiak ere lagundu dezake (ber)lokalizatzen, energia ez ezik baita ekonomia ere. Alabaina, **ezinbestekoa da (ber)udalekotze prozesuak eta energiaren demokratizazioa lotzea, prozesuok ekimen eraginkor bihurtzeko herrien energia-burujabetza lortzera bidean**. Energia ereduaren eraldaketa ez da gauzatuko sustatzen diren energia berriztagarriak oligopolioaren esku baldin badaude eta logika zentralizatzailea baldin badute; modu berean, energiak, maila lokalean (izan udal-merkaturatzaileen bidez edo kooperatiba txikien bidez), pertsonen beharrei erantzuteaz ez ezik, eraldaketa-eragile izateko duten gaitasunari ere erantzun behar diote, trantsizio horren subjektu aktibo diren neurrian. Beharrezkoa izango da ere argindar-banaketaren arloan eragiteko formuletan sakontzea (Xse 2015) —Espainiako estatuko lurraldeetan monopolio natural gisa funtzionatzen baitu— egungo ereduaren sektore guztiak eraldatu eta demokratizatu ahal izateko.

3.5. Baliabideen kontrola berreskuratzea eta kalteak ordaintzea.

Gaur egun inposatutako eta alferrikako megaproiektu ugari daude, edo, bestela esanda, oso proiektu handi asko, gutxi batzuen etekinerako. Proiektu horiek **ondorio latzak dituzte ingurumenean, baina baita gizartean, ekonomian eta alderdi kulturean ere. Ez du axola zein “berdeak” diren**; enpresa berdinen esku daude, eta gobernuen baimenari esker jarraitzen dute funtzionatzen.

Zoritarrez herri guztiek ez dute aukera energia-zerbitzuak segituan (ber)udalekotzen hasteko, ez dutelako bermatuta beren lurraldeetako baliabideak eta aberastasunak askatasunez eskuratzeko eskubidea. Hori dela eta, **premiatzkoa da aldi berean defendatzea herri eta komunitate guztiek beren lurraldean garatuko diren proiektuen inguruan erabakitzeko duten eskubidea (energetikoez gain, meatzaritza, nekazaritza, garraio-azpiegitura eta bestelako proiektuak ere). Komunitateren baten borondateari entzungor egin bazaio, eragindako kaltea ordaindu beharko da** (hoberen egokitzen den moduan: ekonomikoa, morala, etab.), eta justizia eta memoria prozesu bat abiatu. Horretarako gakoa izango da ez errepikatzeko bermea eta mekanismoak zehatzea.

3.6. Politiken koherentzia

Pertsona kontsumitzaileek energiarekin duten harremana kontu ekonomiko huts gisa planteatzen duten proposamenei uko egin behar diegu. EBk planteatzen duen pertsona kontsumitzaileen “ahalduntzeak” ere merkatu logika bati erantzuten dio, eta horrek errealitatean sortzen duen iruditerian pertsona zaugarriak oztopo bat dira, edo sistemaren kanpo-efektu bat, ez dutelako diru-sarrera nahikorik edo ez dutelako ulertzen energia-merkatuaren funtzionamendua. Pertsona kaltetuak kontsumitzaile indibidual gisa tratatzeko joera, egiatan, txirotasun energetikoaren kontua despolitizatzeke eta kontu tekniko huts bihurtzeko maniobra bat da. Halaber, **gizarte politikak sustatzen dituzte txirotasun energetikoa arintzeko, baina ez dituzte aldatzen energia-politikaren jokoaren funtsezko arauak**.

Espainiako estatuak eta EBko beste herrialde batzuek ere **Marokorekin negoziatzen dute oraindik ere, nahiz eta honek Mendebaldeko Saharako lurraldeak okupatzen dituen eta**

bertakoen eskubideak sistematikoki urratzen dituen; horretarako aitzakiatzat hartzen dute haien arteko jarduera ekonomikoa eta erabaki politikoak zein juridikoak bereizi daitezkeela. Kontu hau agenda politikoan kokatu dadin, gizarte-mugimenduek, erakundeek eta, orokorrean, herritarrek, babesa agertu behar diete erresistentzian dauden sahararrei. Maila honetan, politikak koherenteak izan daitezen exijitzea ere ezinbestekoa da. Funtsezkoa da ere, txosten honetan aipatutako giza eskubideak bermatu daitezen, Marokoko Gobernuak, inplikaturako enpresen jatorrizko herrialdeetako gobernuak edo enpresa horiek burututako edozein eskubide-urraketa salatzea, izan esplizituak zein egin ezekoak.

Bibliografia

- AFASPA eta France Libertés (2002) *Misión internacional de investigación en el Sáhara Occidental. La situación de los derechos civiles, políticos, socio-económicos y culturales de los saharais La situación de la explotación económica de este territorio no autónomo.*
- Aliança contra la Pobresa Energètica (2016). *La APE se concentra ante Endesa para reclamar contadores para las familias que han recuperado una vivienda.* Bartzelona
- Asociación de Ciencias Ambientales, ACA (2016) *Pobreza, vulnerabilidad y desigualdad energética. Nuevos enfoques de análisis.* ACA
- Ayuntamiento de Pamplona (2015eko irailak 15) "Decreto de Organización Municipal". Hemen eskuragarri <http://www.pamplona.es/verdocumento/verdocumento.aspx?iddoc=1068955><http://www.pamplona.es/verdocumento/verdocumento.aspx?iddoc=1068955>
- Bouzarovski, S., Petrova, S., eta Sarlamanov, R. (2012). *Energy poverty policies in the EU: A critical perspective.* Energy Policy, 49, 76-82.
- CCISME (2013). *Invertir en Marruecos.* Cámara de Comercio, Industria y Servicios de Marruecos en España
- Cotarelo, P. (2015). El cost real de l'energia. *Estudi dels pagaments il·legítims al sector electric espanyol 1998-2013.* Observatori del Deute en la Globalització.
- Cotarelo, P., eta Pérez, A. (2015). *Obrint la caixa negra de la UE: metabolisme energetic, dependenciai geopolítica.* Observatori del Deute en la Globalització.
- del Campo, A. (2017), "Empoderamiento, mujeres y soberanía en la necesaria transición energética", *Viento Sur*, 151. zk., 2017ko apirila.
- Embajada de España en Rabat (2012) *El sector de las energías renovables en Marruecos.* Oficina Económica y Comercial de la Embajada de España en Rabat
- Energia Gara Nafarroa – Som Energia Navarra (2016). *Análisis del Plan Energético de Navarra horizonte 2030.* Sección territorial Som Energia
- Ernst eta Young. (2016), "Women in Power and Utilities. Index 2016"
- Gerebizza, E. eta Tricarico, A. (2013). *Large Infrastructure to overcome the crises? The case of the Europe 2020 Project Bond Initiative.* Re:Common, Counter Balance, The Corner House.
- Gilbert, J. (2013). *El derecho a la tierra como derecho humano. Argumentos a favor de un derecho específico a la tierra.* Revista internacional de derechos humanos 18, 123-145.

- Gobierno de Navarra (2016) *Plan Energético de Navarra Horizonte 2030*.
- González, I. (2016) *Desigualdad de Género y pobreza energética. Un factor de riesgo olvidado*. Ingeniería Sense Fronteras. Hemen eskuragarri <https://esf-cat.org/wp-content/uploads/2017/09/ESFeres17-PobrezaEnergeticaIDesigualdadGenero.pdf>
- Guiteras, M. (2016) *Pobresa energètica i models de gestió de l'aigua i l'energia. Cap a la garantia del dret universal als subministraments bàsics*. Ingeniería Sense Fronteras. Hemen eskuragarri <https://esf-cat.org/wp-content/uploads/2017/03/ESFeres16-Pobresa-Energetica-Models-de-Gestio.pdf>
- IDHC. (2007). *Carta de Drets Humans Emergents* - Institut de Drets Humans de Catalunya. Hemen eskuragarri <http://www.idhc.org/ca/formacio/seminari-taller-el-dret-huma-a-l-acces-a-l-aigua-potable-i-alsanejament.php><http://www.idhc.org/ca/formacio/seminari-taller-el-dret-huma-a-l-acces-a-l-aigua-potable-i-alsanejament.php>
- IDHC. (2009). *Declaració Universal dels Drets Humans Emergents* - Institut de Drets Humans de Catalunya. Hemen eskuragarri <http://www.idhc.org/ca/recerca/publicacions/drets-humans-emergents/declaracio-universal-dels-drets-humans-emergents.php><http://www.idhc.org/ca/recerca/publicacions/drets-humans-emergents/declaracio-universal-dels-drets-humans-emergents.php>
- Martínez, I. eta Martínez, L. (2017) *Estudio exploratorio para establecer las bases de un análisis sistemático de la pobreza energética en la ciudad de Pamplona-Iruña*. Servicio de Energía Verde del Ayuntamiento de Pamplona-Iruña.
- OME (2016) "Contaminación del aire de interiores y salud". Hemen eskuragarri <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs292/es/><http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs292/es/>
- Palencia, T. (2017) "Intensa renovación de la resistencia y la rebeldía de las mujeres indígenas" en *Estado de los derechos de los pueblos indígenas a 20 años de la firma de la paz*. Guatemala
- Subirats, J. (2016ko azaroak 5). Hemen eskuragarri: http://ccaa.elpais.com/ccaa/2016/11/05/catalunya/1478376656_021825.htmlhttp://ccaa.elpais.com/ccaa/2016/11/05/catalunya/1478376656_021825.html
- VCGW. (2013). *Vulnerable Consumer Working Group Guidance Document on Vulnerable Consumers*. Hemen eskuragarri http://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20140106_vulnerable_consumer_report_0.pdf
- Vicent, L. et al. (2013), *El desigual impacto de la crisis sobre las mujeres*. Fuhem, Madril.
- Walker, G. (2016). *The Right to Energy: Meaning, Specification and the Politics of Definition*. L'Europe en Formation, (378), 26-38.
- Walker, G., eta Day, R. (2012). *Fuel poverty as injustice: Integrating distribution, recognition and procedure in the struggle for affordable warmth*. Energy Policy, 49, 69-75.
- WSRW (2015) *P de pillaje. Exportaciones marroquíes de fosfatos de los territorios ocupados del Sáhara Occidental*.

- WSRW (2016a) *Energía para el expolio. Lo que Marruecos y Siemens esconden en COP22, Marrakech.*
- WSRW (2016b) “COP22, escenario de negocio sobre plantas solares en el Sahara ocupado”. Hemen eskuragarri <http://wsrw.org/a110x3680>
- WSRW (2016c) “Reunión energía “verde”: la policía impide el acceso a saharauis”. Hemen eskuragarri <http://www.wsrw.org/a110x3693>
- WSRW (2017) “WSRW preocupada: VigeoEiris blanquea la energía sucia en los T.O”. Hemen eskuragarri <http://www.wsrw.org/a110x3713>
- Xarxa per la sobirania energètica (2013) *Definició de sobirania energètica*. Hemen eskuragarri <http://xse.cat>
- Xarxa per la sobirania energètica (2015). *Proposta energetica municipalista*. Xarxa per la sobirania energetica. Hemen eskuragarri <http://xse.cat/la-xse-presenta-una-proposta-energetica-municipalista/>
- Xarxa per la sobirania energètica (2017). *Energia i gènere. Mirades ecofeministes sobre l'energia*. Bartzelona